

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Західноукраїнський національний університет
Соціально-гуманітарний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

КОВАЛЬЧУК Ореста Богданівна

Робота зі спротивом у медіації як у формі здійснення відновного правосуддя / Work with resistance in mediation as in a form of restorative justice implementation.

спеціальність: 053 Психологія
освітньо-наукова програма – Психологія перемовин та медіація

Кваліфікаційна робота

Виконала студентка групи ПСПзм-21
О.Б. Ковальчук

Науковий керівник
канд. юрид. наук , О.М. Яремко

Кваліфікаційну роботу
допущено до захисту:
«___» _____ 20___ р.
Завідувач кафедри
_____ А.Н. Гірняк

ТЕРНОПІЛЬ - 2026

АНОТАЦІЯ

Ковальчук О.Б. Робота зі спротивом у медіації як у формі здійснення відновного правосуддя. Рукопис.

Дослідження на здобуття освітнього ступеня «магістр» за спеціальністю 053 Психологія. Західноукраїнський національний університет, Тернопіль, 2026. 100 с.

Магістерська робота присвячена дослідженню проблеми роботи зі спротивом у медіації як формі здійснення відновного правосуддя. У роботі розглянуто теоретичні засади відновного правосуддя, особливості медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів, а також психологічні аспекти виникнення спротиву у процесі медіаційної взаємодії. У роботі досліджено психологічну природу спротиву у медіації, його прояви та чинники виникнення. Встановлено, що рівень тривожності, недовіра, негативні очікування, емоційне напруження та попередній негативний досвід комунікації можуть істотно впливати на готовність особистості до конструктивного діалогу та участі у медіації.

ANNOTATION

Kovalchuk O.B. Work with resistance in mediation as in a form of restorative justice implementation. Manuscript.

Research on obtaining an educational degree «bachelor» in specialty 053 Psychology. West Ukrainian National University, Ternopil, 2026. 100 p.

The master's thesis is devoted to the study of resistance management in mediation as a form of restorative justice. The paper examines the theoretical foundations of restorative justice, the specific features of mediation as an alternative method of conflict resolution, as well as the psychological aspects of the emergence of resistance in the process of mediation interaction. The study explores the psychological nature of resistance in mediation, its manifestations, and the factors contributing to its emergence. It has been established that the level of anxiety, distrust, negative expectations, emotional tension, and previous negative communication experience can significantly influence an individual's readiness for constructive dialogue and participation in mediation.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ	
ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ	7
1.1. Сутність та принципи відновного правосуддя	7
1.2. Медіація як форма здійснення відновного правосуддя	16
1.3. Психологічні бар'єри комунікації у медіації та передумови	
виникнення спротиву	22
Висновки до розділу 1	27
РОЗДІЛ 2	
ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА СПРОТИВУ У МЕДІАЦІЇ	29
2.1. Спротив у медіації як психологічний феномен: сутність та прояви....	30
2.2. Типи спротиву сторін у процесі медіації	35
2.3. Психологічні чинники виникнення спротиву у медіації як форми	
здійснення відновного правосуддя	40
Висновки до розділу 2	51
РОЗДІЛ 3	
ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРОТИВУ У МЕДІАЦІЇ ТА	
ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ПОДОЛАННЯ	54
3.1. Організація та методика емпіричного дослідження	54
3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження	62
3.3. Практичні рекомендації та техніки роботи зі спротивом у медіації як	
формі здійснення відновного правосуддя	71
Висновки до розділу 3	81
ВИСНОВКИ	83
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	87
ДОДАТКИ	

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Сучасний розвиток правової системи України супроводжується активним впровадженням гуманістичних та людиноцентричних підходів до врегулювання конфліктів, серед яких особливого значення набуває відновне правосуддя. На відміну від традиційної каральної моделі, відновне правосуддя спрямоване не лише на покарання правопорушника, а передусім на відновлення порушених соціальних зв'язків, компенсацію завданої шкоди, примирення сторін та усвідомлення відповідальності за наслідки вчиненого [23-24, 68].

Одним із ключових механізмів реалізації відновного правосуддя є медіація, яка забезпечує можливість конструктивного діалогу між сторонами конфлікту за участю нейтрального посередника – медіатора. Ефективність медіації значною мірою залежить не лише від організаційних чи правових умов, а й від психологічної готовності учасників до комунікації, співпраці та пошуку взаємоприйняттого рішення.

Водночас процес медіації нерідко супроводжується виникненням психологічного спротиву, який проявляється у недовірі до іншої сторони або медіатора, емоційній закритості, уникненні взаємодії, агресивних реакціях, страху повторної психологічної травматизації, запереченні власної відповідальності чи небажанні брати участь у діалозі. Такі прояви можуть бути пов'язані з дією психологічних захисних механізмів, високим рівнем тривожності, негативним попереднім досвідом конфліктної взаємодії та комунікативними бар'єрами між сторонами.

Особливо гостро проблема психологічного спротиву проявляється у сфері відновного правосуддя, де учасники конфлікту часто перебувають у стані емоційного напруження, переживання образи, провини, страху або психологічної травматизації. Наявність таких психологічних бар'єрів істотно ускладнює досягнення взаєморозуміння, знижує ефективність медіаційного процесу та може перешкоджати досягненню примирення між сторонами.

В умовах зростання суспільної потреби у мирному врегулюванні конфліктів та розвитку інституту медіації в Україні особливої актуальності набуває дослідження психологічних чинників виникнення спротиву, його форм прояву та пошук ефективних психологічних і комунікативних технік роботи з ним у процесі медіації. Недостатня наукова розробленість зазначеної проблематики в українській психологічній практиці зумовлює актуальність теми магістерського дослідження.

Стан наукової розробленості проблеми. Теоретичні засади відновного правосуддя висвітлені у працях Говарда Зера, Джона Брейтуейта, Марка Умбрейта, Тоні Маршала та інших зарубіжних науковців, які розглядали відновне правосуддя як гуманістичну модель реагування на конфлікт та правопорушення.

Проблеми медіації як альтернативного способу врегулювання конфліктів досліджували Н. Крестовська, В. Землянська, О. Белінська, Л. Романадзе та інші українські вчені. У їхніх роботах розкрито організаційні, правові та комунікативні аспекти медіаційного процесу.

Психологічні аспекти конфліктної взаємодії, міжособистісної комунікації та виникнення комунікативних бар'єрів висвітлено у працях К. Роджерса, З. Фрейда, А. Адлера, Ф. Перлза та сучасних дослідників психології конфлікту й переговорного процесу. Окремі аспекти психологічного спротиву розглядалися у межах психоаналітичного, гуманістичного та когнітивно-поведінкового підходів.

Водночас проблема психологічного спротиву у медіації саме в контексті відновного правосуддя залишається недостатньо дослідженою. Зокрема, недостатньо вивченими є психологічні чинники виникнення спротиву, його типологія, взаємозв'язок із рівнем тривожності та довіри, а також особливості застосування психологічних технік роботи медіатора з різними формами спротиву сторін.

Об'єктом дослідження є медіація як форма здійснення відновного правосуддя, а **предметом** – психологічні чинники виникнення спротиву у процесі медіації та особливості роботи з ним у контексті відновного правосуддя.

Мета дослідження: виявлення психологічних чинників виникнення спротиву у комунікації та визначення їх впливу на готовність до участі у медіації як формі здійснення відновного правосуддя..

Завдання дослідження

1. Проаналізувати теоретичні засади відновного правосуддя та медіації.
2. Визначити психологічні особливості виникнення спротиву у процесі медіації.
3. Дослідити типи та прояви спротиву сторін у медіаційному процесі.
4. Встановити психологічні чинники, що впливають на виникнення спротиву.
5. Провести емпіричне дослідження взаємозв'язку між рівнем тривожності, довіри, негативними очікуваннями та готовністю до участі у медіації.
6. Розробити практичні рекомендації щодо роботи зі спротивом у медіації.

Методи дослідження. Для реалізації поставленої мети та завдань було використано комплекс теоретичних та емпіричних методів дослідження, а саме:

- теоретичні методи: аналіз, синтез, узагальнення та систематизація наукової літератури;
- емпіричні методи: анкетування, психодіагностичні методики;
- психодіагностичні методики: шкала тривожності Спілбергера–Ханіна, авторська анкета для визначення рівня спротиву та авторська шкала готовності до медіації;
- методи математичної статистики: кореляційний аналіз Пірсона.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у комплексному психологічному дослідженні спротиву у медіації як формі здійснення відновного

правосуддя. У роботі:

- уточнено психологічний зміст поняття «спротив» у контексті медіаційної взаємодії;
- систематизовано основні форми прояву психологічного спротиву у процесі медіації;
- встановлено взаємозв'язок між рівнем тривожності, довіри, негативними очікуваннями та готовністю особистості до участі у медіації;
- визначено психологічні чинники, що найбільше впливають на виникнення спротиву у сторін конфлікту;
- запропоновано практичні рекомендації щодо психологічної роботи медіатора зі спротивом учасників медіаційного процесу.

Теоретичне значення дослідження полягає у поглибленні наукових уявлень про психологічну природу спротиву у медіації, уточненні особливостей його прояву в умовах відновного правосуддя та розширенні теоретичних підходів до аналізу комунікативних бар'єрів у процесі врегулювання конфліктів.

Практична значущість роботи полягає у можливості використання результатів дослідження у діяльності медіаторів, психологів, соціальних працівників та фахівців системи відновного правосуддя. Розроблені практичні рекомендації та техніки роботи зі спротивом можуть бути використані під час підготовки медіаторів, проведення медіаційних процедур та психологічного супроводу учасників конфліктних ситуацій.

Структура магістерської роботи. Дослідження складається із вступу, загальних висновків, трьох розділів із висновками до кожного, списку 70 використаних вітчизняних та англomовних літературних джерел. Загальний обсяг дослідження склав 100 сторінок, основний текст висвітлений на 93 сторінках. За результатами дослідження у 2026 році опубліковано дві наукові тези.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ МЕДІАЦІЇ ЯК ФОРМИ ЗДІЙСНЕННЯ ВІДНОВНОГО ПРАВОСУДДЯ

1.1. Сутність та принципи відновного правосуддя

Упродовж тривалого історичного періоду у більшості держав світу домінувало переконання, що ефективна протидія злочинності можлива переважно шляхом застосування каральних заходів. Основою такого підходу була ідея про неминучість покарання за кожне кримінальне правопорушення: чим вищим є ступінь суспільної небезпеки діяння, тим суворішим має бути покарання винної особи. Вважалося, що саме кримінальне покарання здатне забезпечити виправлення правопорушника та запобігти вчиненню нових злочинів як ним самим, так і іншими членами суспільства [47, 63].

Однак розвиток суспільних відносин та зміни у соціальному житті поступово поставили під сумнів ефективність виключно репресивного підходу до реагування на злочинність. Традиційне уявлення про суворе покарання як єдиний дієвий засіб впливу на злочинця почало втрачати свою безумовну актуальність. Практика показала, що жорсткі каральні заходи не завжди сприяють реальному виправленню особи, зниженню рівня злочинності чи усуненню негативних наслідків, яких зазнають потерпілі.

Науковці та практики у сфері кримінального права неодноразово звертали увагу на те, що окремі види кримінального покарання, зокрема тривале позбавлення волі, можуть мати негативний вплив не лише на самого засудженого, а й на його близьке оточення. Крім того, утримання осіб у місцях позбавлення волі створює значне фінансове навантаження для держави. Досвід свідчить, що ізоляція особи від суспільства далеко не завжди забезпечує її ресоціалізацію. Навпаки, перебування у криміногенному середовищі часто сприяє формуванню у засудженого ще більшого відчуження від суспільства та

закону, посиленню негативних поведінкових установок і втраті мотивації до правослукняного життя.

За таких умов правопорушник нерідко схильний перекладати відповідальність за власне покарання не на власні дії, а на державу, правоохоронні органи, суспільство або навіть на потерпілого. Це, своєю чергою, ускладнює процес його соціальної адаптації після відбуття покарання. Водночас для потерпілої сторони навіть суворе покарання винної особи не завжди означає досягнення морального задоволення чи повне відшкодування заподіяної шкоди.

Саме тому суспільство поступово почало шукати альтернативні способи врегулювання кримінально-правових конфліктів, які б були спрямовані не лише на покарання, а й на відновлення порушених соціальних зв'язків. У центрі таких підходів опинилася ідея досягнення балансу між інтересами правопорушника, потерпілого та суспільства загалом.

Кризові явища традиційної каральної моделі стали підґрунтям для формування нових підходів до реагування на кримінальні правопорушення, насамперед ті, що не характеризуються високим рівнем суспільної небезпеки. У правовій доктрині та законодавстві почали закріплюватися механізми, альтернативні класичному кримінальному покаранню, які передбачали можливість мирного врегулювання конфлікту, примирення сторін та компенсації завданої шкоди.

Реалізацією таких підходів стала концепція відновного правосуддя, яка передбачає використання легітимних способів врегулювання кримінальних конфліктів на засадах діалогу, примирення та відповідальності правопорушника перед потерпілим. Основною метою відновного правосуддя є не лише реагування на факт правопорушення, а й усунення його наслідків шляхом відшкодування матеріальної шкоди та компенсації моральних втрат потерпілої сторони.

Такий підхід до врегулювання кримінально-правового конфлікту спрямований не лише на забезпечення балансу між інтересами потерпілого,

суспільства та держави, а й на створення умов для ефективної ресоціалізації правопорушника. Йдеться насамперед про формування у нього усвідомлення власної відповідальності за вчинене діяння, готовності компенсувати завдану шкоду шляхом відшкодування збитків або іншими способами її загладження, а також вироблення стійкої установки на недопущення протиправної поведінки у майбутньому. Важливою особливістю такого підходу є активне залучення до процесу врегулювання конфлікту всіх його учасників – правопорушника, потерпілого, представників громади та держави.

Поняття «відновне правосуддя», яке сьогодні широко застосовується у правничій науці та нормативно-правових актах, походить від англomовного терміна «restorative justice». Слово «restorative» утворене від дієслова «restore» і має значення «відновлювати», «повертати до попереднього стану», «відроджувати» або «реконструювати». Своєю чергою, термін «justice» перекладається як «справедливість» або «правосуддя». Таким чином, етимологічна сутність відновного правосуддя полягає не стільки у покаранні за порушення правової заборони, скільки у відновленні порушених прав та усуненні негативних наслідків правопорушення для потерпілої особи.

Одними з ключових теоретиків відновного правосуддя є Говард Зер (Howard Zehr), Джон Пол Ледерах (John Paul Lederach), Маршалл Розенберг (Marshall Rosenberg) та Дженіфер Бір (Jennifer Beer), чії концепції суттєво вплинули на формування сучасного гуманістичного підходу до врегулювання конфліктів.

Говард Зер запропонував переосмислити саме розуміння злочину та правосуддя. На його думку, злочин є не лише порушенням закону, а насамперед шкодою, завданою людині, її стосункам та громаді. Саме тому головним завданням правосуддя має бути не покарання, а відновлення порушених зв'язків, компенсація шкоди та створення умов для примирення сторін. Особливого значення у його концепції набуває діалог між потерпілим і правопорушником, оскільки без взаємного вислуховування та визнання переживань іншої сторони повноцінне відновлення справедливості є

неможливим [33, 69].

Водночас участь у відновних процедурах часто супроводжується значним психологічним напруженням. Потерпілі можуть переживати страх повторної травматизації, недовіру або небажання повертатися до конфліктної ситуації. Правопорушники, своєю чергою, нерідко демонструють сором, страх відповідальності, психологічний захист чи уникання відкритого діалогу. Саме ці емоційні бар'єри стають підґрунтям внутрішнього спротиву сторін у процесі медіації.

Значний внесок у розвиток гуманістичних підходів до врегулювання конфліктів зробив Джон Пол Ледерах, який розглядав примирення не лише як досягнення домовленості, а як процес відновлення довіри, людської гідності та соціальних взаємин. Дослідник наголошував, що конфлікт залишає після себе глибокі психологічні наслідки — страх, образу, втрату довіри та емоційне напруження. Саме тому ефективне примирення можливе лише за умови психологічної готовності сторін до діалогу, взаємного вислуховування та емпатії.

Важливе значення для розвитку медіації мала також концепція ненасильницького спілкування Маршалла Розенберга. На його думку, більшість конфліктів виникає через невміння людей усвідомлювати власні емоції та конструктивно їх висловлювати. Основою ефективної комунікації дослідник вважав емпатію, повагу до співрозмовника та здатність слухати без осуду. Використання цих підходів у медіації сприяє зниженню рівня агресії, емоційного напруження та психологічного спротиву між сторонами.

Суттєвий внесок у розвиток практичних аспектів медіації зробила Дженіфер Бір, яка особливу увагу приділяла психологічній безпеці учасників конфлікту. Вона наголошувала, що ефективний діалог можливий лише за умови формування атмосфери довіри, у якій кожна сторона почуватиметься почутою та захищеною. На її думку, медіатор повинен не вирішувати конфлікт замість сторін, а створювати умови для конструктивної комунікації, допомагаючи учасникам подолати емоційні бар'єри, недовіру та внутрішній спротив [63].

Саме медіація стала одним із ключових інструментів такого гуманістичного підходу, оскільки створила можливість для діалогу між сторонами, усвідомлення відповідальності, компенсації шкоди та примирення. Така трансформація змінила саму філософію правосуддя від ідеї помсти та ізоляції до культури взаєморозуміння, емпатії та конструктивного вирішення конфліктів.

Для розуміння відновного правосуддя та його відмінностей від правосуддя (судочинства) офіційного варто навести порівняльну таблицю, яка наочно демонструє їх відмінності [58].

Таблиця 1

Традиційне правосуддя - Відновне правосуддя

Традиційне правосуддя	Відновне правосуддя
Встановлення вини у центрі уваги	Розв'язання проблеми в центрі уваги
Зосередженість на минулому	Зосередженість на майбутньому
Потреби вторинні	Потреби первинні
Ключовим фігурантом є держава та порушник	Ключовим фігурантом є потерпілий та правопорушник
Страждання потерпілих ігнорується	Страждання потерпілих проголошено і визнано
Держава діє активно; злочинець – у пасивному стані	Злочинець бере участь у розв'язанні ситуації
Викриття і засудження правопорушника	Викриття і засудження злочину
Зв'язок правопорушника з громадою слабшає	Інтеграція правопорушника з громадою посилюється
Стосунки між правопорушником та потерпілим не беруться до уваги	Стосунки між правопорушником та потерпілим – у центрі уваги

Сутність відновного правосуддя як альтернативного способу врегулювання кримінально-правових конфліктів визначає його основні цілі та завдання. Насамперед воно спрямоване на забезпечення прав і законних інтересів потерпілого, правопорушника, а також суспільства і держави. Одним із ключових завдань є досягнення примирення між сторонами конфлікту на

основі визнання правопорушником своєї вини, усвідомлення наслідків вчиненого, щирого каяття та готовності до вибачення перед потерпілим. Важливим елементом відновного підходу також виступає усунення матеріальної та моральної шкоди, заподіяної кримінальним правопорушенням.

У межах відновного правосуддя більш повно враховуються як особисті, так і суспільні інтереси. Потерпіла особа отримує можливість відшкодування завданої шкоди та моральної сатисфакції. Для правопорушника створюються умови для виправлення без застосування надмірно репресивних заходів, а у випадку призначення покарання – воно може бути погоджене сторонами конфлікту. Водночас інтереси суспільства та громади забезпечуються шляхом мирного врегулювання конфлікту та відновлення порушених соціальних відносин.

Водночас відновне правосуддя не підміняє собою офіційну систему кримінальної юстиції. Воно функціонує як додатковий механізм, який доповнює традиційне кримінальне провадження, створюючи умови для досягнення порозуміння та примирення між сторонами на основі усунення негативних наслідків кримінального правопорушення.

Сучасний етап розвитку правової системи Україна характеризується поступовим відходом від суто каральної моделі правосуддя та впровадженням більш гуманістичних підходів до реагування на правопорушення. У центрі уваги таких змін перебувають відновлення соціальних зв'язків, компенсація заподіяної шкоди потерпілій стороні та створення умов для ресоціалізації правопорушника. У цьому контексті особливої актуальності набуває концепція відновного правосуддя, яка розглядається як альтернативний спосіб врегулювання конфліктів і реагування на кримінальні правопорушення.

В Україні розвиток відновного правосуддя тісно пов'язаний із впровадженням інституту медіації, функціонуванням системи пробації та реалізацією пілотних програм за участю неповнолітніх осіб, які підозрюються або обвинувачуються у вчиненні кримінальних правопорушень. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про медіацію», яким

були визначені правові засади проведення медіації та закріплені її основні принципи, зокрема добровільність, конфіденційність, нейтральність медіатора та рівність сторін [48, 50].

У межах відновного підходу злочин розглядається не лише як порушення правової норми, а насамперед як діяння, що спричиняє шкоду конкретним людям, їхнім правам, інтересам та соціальним взаєминам. Саме тому практика відновного правосуддя спрямована передусім на усунення наслідків завданої шкоди та відновлення порушених зв'язків між учасниками конфлікту. Потерпілі отримують можливість брати активну участь у процесі врегулювання конфлікту, висловлювати власні потреби та очікування, тоді як правопорушник має змогу усвідомити наслідки своїх дій, проявити каяття та взяти відповідальність за відшкодування шкоди.

Водночас у науковому середовищі існують різні підходи до розуміння основної мети відновного правосуддя. Частина дослідників вважає, що його ключовим завданням є відновлення або «зцілення» взаємин між сторонами конфлікту. Інші науковці наголошують, що відновлення стосунків не завжди є необхідною чи можливою метою, особливо у випадках, коли між потерпілим та правопорушником до вчинення правопорушення не існувало близьких соціальних зв'язків або коли потерпіла сторона не бажає їх відновлювати. Це стосується, зокрема, окремих категорій насильницьких злочинів, у тому числі випадків сексуального насильства, вчиненого незнайомою особою [14-16].

У науковій літературі існують різні підходи до визначення основних засад відновного правосуддя. Однією з перших дослідниць, яка активно розвивала ідеї відновного правосуддя в Україні, була Віра Землянська. На її думку, систему принципів відновного правосуддя формують шість ключових положень. Першочерговим серед них є забезпечення підтримки потерпілої сторони та сприяння її психологічному й соціальному відновленню. У межах відновних програм значна увага приділяється емоційному стану потерпілого, створенню безпечних умов для участі у процесі та запобіганню повторній віктимізації [31].

Наступним важливим принципом є відповідальність правопорушника, яка розуміється не лише як застосування покарання, а передусім як усвідомлення наслідків власної поведінки та готовність до активних дій, спрямованих на усунення заподіяної шкоди. Важливе місце також займає принцип активної участі всіх осіб, на яких вплинуло кримінальне правопорушення. Він передбачає можливість безпосередньої участі потерпілих, правопорушників та інших зацікавлених осіб у процесі обговорення наслідків конфлікту, визначення способів їх усунення та запобігання повторенню подібних ситуацій у майбутньому.

Одним із визначальних принципів відновного правосуддя є залучення громади до процесу ресоціалізації потерпілого та правопорушника. Представники найближчого соціального оточення можуть виступати джерелом підтримки, сприяти соціальній адаптації сторін та попередженню повторних правопорушень, особливо серед неповнолітніх осіб. Крім того, відновні програми орієнтовані не лише на реагування на вже вчинене правопорушення, а й на виявлення причин його виникнення та пошук шляхів усунення факторів, що сприяли протиправній поведінці. Саме тому медіатор або координатор програми повинен сприяти обговоренню цих питань під час проведення процедури.

Не менш важливим принципом є добровільність участі сторін у відновному процесі. Ефективність програм відновного правосуддя можлива лише за умови добровільної згоди всіх учасників конфлікту на участь у процедурі. Навіть якщо ініціатива щодо направлення справи на програму примирення надходить від суду, прокурора чи слідчого, медіатор повинен переконатися у добровільності такої участі та готовності сторін до діалогу. У разі відсутності згоди або невизнання правопорушником своєї відповідальності процедура відновного правосуддя не може бути продовжена.

Інший підхід до визначення принципів відновного правосуддя запропонувала дослідниця Ольга Дубовик, яка виокремила чотири базові принципи. Перший із них стосується необхідності відшкодування завданої

шкоди та забезпечення справедливості для потерпілої особи. У центрі уваги має перебувати саме потерпілий та його потреби, оскільки кримінальне правопорушення насамперед завдає шкоди конкретній людині.

Другий принцип пов'язаний із прийняттям правопорушником відповідальності за свої дії. Йдеться про усвідомлення ним завданої шкоди, врахування потреб потерпілої сторони та готовність до компенсації збитків. У межах відновного підходу відповідальність розглядається як активна реакція особи на наслідки власної поведінки, спрямована на усунення негативних наслідків правопорушення.

Третім принципом є самовизначення сторін, яке передбачає надання учасникам конфлікту можливості самостійно брати участь у прийнятті рішень щодо врегулювання ситуації. Відновне правосуддя створює умови для активного залучення потерпілих, правопорушників, членів їхніх сімей та представників громади до процесу вирішення конфлікту, забезпечуючи рівність учасників та прозорість досягнутих домовленостей.

Четвертий принцип полягає у залученні найближчого соціального оточення та представників громади до процесу відновлення. Підтримка сім'ї, навчального середовища чи громади сприяє не лише відновленню потерпілої сторони, а й виправленню поведінки правопорушника, його ресоціалізації та попередженню поширення злочинності у майбутньому. Відновне правосуддя орієнтоване передусім на створення безпечного соціального середовища та зміцнення суспільних взаємин, а не виключно на застосування покарання.

Тож можна підсумувати, що основоположним принципом відновного правосуддя є усвідомлення особою відповідальності за наслідки власної поведінки для інших людей. Такий підхід покликаний подолати недоліки традиційних механізмів правосуддя, які не завжди здатні задовольнити потреби потерпілих, пропонуючи їм альтернативний шлях до відновлення справедливості.

До основних принципів відновного правосуддя належать добровільність, конфіденційність, рівність сторін, повага до гідності учасників, нейтральність

посередника та орієнтація на відновлення порушених відносин. Принцип добровільності означає, що участь сторін у процедурах відновного правосуддя можлива виключно за їхньою вільною згодою без будь-якого примусу. Це має особливе значення у процесі медіації, оскільки ефективний діалог можливий лише за умови внутрішньої готовності учасників до комунікації.

Принцип конфіденційності забезпечує захист інформації, отриманої під час проведення медіації чи інших відновних практик. Це сприяє формуванню атмосфери психологічної безпеки, у межах якої сторони можуть відкрито висловлювати власні переживання, емоції та позиції.

Не менш важливим є принцип поваги до гідності кожного учасника. У межах відновного правосуддя особа не розглядається виключно через призму вчиненого правопорушення. Навпаки, увага приділяється її здатності усвідомити наслідки власних дій, взяти відповідальність та змінити поведінку.

Суттєвою особливістю відновного правосуддя є також активна роль потерпілої сторони. Якщо у традиційному кримінальному процесі потерпілий часто відіграє пасивну роль, то у відновному підході він отримує можливість висловити власні переживання, поставити питання правопорушнику та брати участь у визначенні способів відшкодування шкоди.

1.2. Медіація як форма здійснення відновного правосуддя

Однією з основних форм реалізації відновного правосуддя є медіація, яка забезпечує можливість конструктивного врегулювання конфлікту шляхом безпосереднього діалогу між його учасниками. У сучасній системі правосуддя медіація розглядається не лише як альтернативний спосіб вирішення спорів, а і як важливий соціально-психологічний механізм подолання наслідків конфлікту, відновлення довіри та зниження емоційного напруження між сторонами [2, 53, 55].

Медіація являє собою добровільний, конфіденційний та структурований

процес, у межах якого сторони конфлікту за допомогою нейтрального посередника – медіатора – намагаються досягти взаємоприйняттого рішення. На відміну від традиційного судового розгляду, де сторони часто займають позицію протистояння, медіація орієнтована на співпрацю, взаєморозуміння та врахування психологічних потреб учасників конфлікту.

Одним із базових принципів медіації є добровільність участі сторін. Ефективний діалог можливий лише за умови внутрішньої готовності учасників до комунікації та відсутності примусу. Якщо особа бере участь у процедурі формально або під зовнішнім тиском, це може посилювати психологічний спротив, недовіру та небажання співпрацювати. Саме тому медіатор повинен переконатися у добровільності участі та готовності сторін до взаємодії ще на підготовчому етапі процедури [27, 41].

Не менш важливим принципом є конфіденційність, яка створює відчуття психологічної безпеки та дозволяє сторонам більш відкрито висловлювати власні переживання, страхи й емоції. Усвідомлення того, що інформація, озвучена під час медіації, не буде використана проти учасників, сприяє формуванню довіри до процедури та знижує рівень емоційної напруги.

У системі відновного правосуддя медіація виконує не лише юридичну, а й виражену психологічну функцію. Її метою є не просто досягнення домовленості між сторонами, а й створення умов для подолання емоційних наслідків конфлікту, відновлення відчуття безпеки у потерпілого та формування відповідального ставлення до власних дій у правопорушника. Саме тому ефективність медіації значною мірою залежить від психологічної готовності сторін до участі у діалозі та здатності медіатора працювати з емоційною напругою і проявами спротиву [34, 38, 51, 53].

Психологічна специфіка медіації у кримінально-правових конфліктах полягає у тому, що її учасники нерідко перебувають у стані сильного емоційного напруження. Потерпіла сторона може переживати страх, образ, тривогу, недовіру або психологічну травматизацію, пов'язану з наслідками правопорушення. Водночас правопорушник часто демонструє сором, почуття

провини, захисну агресію, заперечення відповідальності або страх осуду. Такі емоційні реакції істотно ускладнюють відкриту комунікацію та можуть стати причиною психологічного спротиву участі у медіації [7-10].

Однією з найбільш поширених причин спротиву є недовіра сторін до самої процедури медіації. Потерпілі нерідко сумніваються у щирості намірів правопорушника, побоюються повторної психологічної травматизації або вважають, що участь у діалозі може знецінити пережиту ними шкоду. Зі свого боку правопорушники можуть сприймати медіацію як форму прихованого осуду чи додаткового психологічного тиску. У деяких випадках сторони побоюються відкритого обговорення конфлікту через страх емоційної вразливості або негативного оцінювання з боку інших учасників.

Важливою психологічною проблемою медіації є страх прямої комунікації між потерпілим і правопорушником. Для багатьох учасників навіть сама перспектива особистої зустрічі викликає підвищену тривожність, внутрішню напругу або бажання уникнути контакту. Особливо гостро це проявляється у випадках, коли конфлікт супроводжувався насильством, приниженням або тривалими міжособистісними суперечностями. У таких ситуаціях медіатор повинен оцінювати психологічний стан сторін та визначати рівень їхньої готовності до безпосереднього діалогу [32, 38, 39, 49].

Суттєвий вплив на процес медіації має також психологічна нерівність сторін. Потерпіла особа часто перебуває у більш вразливому емоційному стані, тоді як правопорушник може займати захисну або домінантну позицію. Наявність страху, почуття безсилля чи залежності може перешкоджати потерпілому відкрито висловлювати власні переживання та потреби. Саме тому одним із ключових завдань медіатора є забезпечення психологічного балансу між учасниками та створення безпечного простору для комунікації.

Особливого значення у медіації набуває проблема ризику повторної травматизації потерпілої сторони. Під час обговорення обставин конфлікту учасники можуть повторно переживати сильні негативні емоції, пов'язані з правопорушенням. За відсутності психологічно безпечних умов це може

призводити до посилення тривожності, емоційного виснаження або повторного переживання травматичного досвіду. Саме тому медіатор повинен не лише володіти комунікативними навичками, а й мати достатній рівень психологічної компетентності для роботи з емоційними реакціями сторін.

Важливе місце у процедурі медіації займає медіатор – спеціально підготовлена нейтральна, незалежна та неупереджена особа, яка організовує та проводить процедуру медіації. Основним завданням медіатора є не вирішення конфлікту замість сторін, а створення умов для ефективної комунікації між ними. Медіатор допомагає учасникам висловити власні потреби, почути позицію іншої сторони, знизити рівень емоційної напруги та спільно знайти взаємоприйнятне рішення [22, 1].

Особливого значення роль медіатора набуває у ситуаціях високого рівня конфліктності та емоційного напруження. Учасники конфлікту часто переживають страх, образу, агресію, почуття провини або сорому, що ускладнює відкриту комунікацію. У таких умовах медіатор виконує важливу психологічну функцію, підтримуючи безпечну атмосферу спілкування та сприяючи поступовому налагодженню діалогу між сторонами.

У межах відновного правосуддя медіація спрямована на досягнення декількох важливих результатів. Насамперед це примирення сторін конфлікту, відшкодування матеріальної або моральної шкоди потерпілому та усунення негативних наслідків правопорушення. Не менш важливим є формування відповідальності у правопорушника та створення умов для його ресоціалізації. Участь у медіації дозволяє особі усвідомити наслідки власних дій, зрозуміти переживання потерпілого та взяти активну участь у відновленні порушених відносин.

В Україні медіація поступово інтегрується у систему правосуддя. Важливим кроком у цьому напрямі стало прийняття Закону України «Про медіацію», який визначив правові засади проведення медіації, принципи медіаційної діяльності, права та обов'язки медіатора, а також основні вимоги до проведення процедури. Прийняття цього закону сприяло розвитку

альтернативних способів вирішення конфліктів та наближенню української правової системи до європейських стандартів правосуддя [2, 17, 27, 28, 50].

Розвиток відновного правосуддя в Україні також пов'язаний із впровадженням спеціальних програм медіації у кримінальних провадженнях. Такі програми передбачають можливість проведення медіації між потерпілим та підозрюваним або обвинуваченим, а також застосування заходів, спрямованих на компенсацію шкоди, примирення сторін та ресоціалізацію правопорушника. Участь у подібних програмах можлива за наявності добровільної згоди сторін та визнання факту вчинення правопорушення [36, 40, 48].

Процедура медіації зазвичай включає декілька етапів. Спочатку сторони інформуються про можливість участі у програмі та надають добровільну письмову згоду. Після цього призначається медіатор, який проводить підготовчі зустрічі з учасниками конфлікту [18-19, 27, 28, 31].

Важливе значення має також підготовчий етап медіації. Саме під час індивідуальних зустрічей медіатор оцінює психологічний стан сторін, рівень їхньої тривожності, готовність до комунікації та можливі прояви спротиву. Такі зустрічі дозволяють учасникам у безпечних умовах висловити власні переживання, страхи та очікування, що сприяє поступовому зниженню емоційної напруги перед спільною зустріччю.

Наступним етапом є проведення індивідуальних та спільних зустрічей. Індивідуальні зустрічі дозволяють сторонам у безпечних умовах висловити власні переживання, страхи та очікування. Під час спільної зустрічі сторони отримують можливість обговорити наслідки конфлікту, висловити власну позицію та спільно шукати шляхи врегулювання ситуації. У разі досягнення домовленостей сторони укладають угоду за результатами медіації, яка може містити умови вибачення, відшкодування шкоди, виконання певних зобов'язань або заходів ресоціалізації.

Попри значний потенціал медіації, її ефективність значною мірою залежить від психологічної готовності сторін до участі у процедурі. Учасники

конфлікту можуть демонструвати недовіру до медіації, страх перед емоційною взаємодією, небажання брати відповідальність або сумніви щодо можливості справедливого врегулювання ситуації. Такі фактори нерідко створюють труднощі у процесі комунікації та можуть перешкоджати досягненню взаєморозуміння між сторонами.

Незважаючи на це, медіація залишається одним із найбільш ефективних механізмів мирного врегулювання конфліктів. Її перевагами є гнучкість процедури, орієнтація на інтереси та потреби сторін, зменшення психологічного навантаження, а також можливість досягнення добровільних і більш стійких домовленостей. На відміну від традиційного судового процесу, медіація дозволяє враховувати не лише юридичні аспекти конфлікту, а й емоційні переживання учасників.

Для потерпілої сторони медіація може мати важливий терапевтичний ефект. Можливість бути почутим, висловити власні переживання та отримати пояснення поведінки правопорушника сприяє відновленню почуття контролю над ситуацією та психологічної безпеки. Водночас для правопорушника участь у медіації створює умови для усвідомлення наслідків власних дій, розвитку емпатії та формування відповідального ставлення до власної поведінки.

Особливої актуальності медіація набуває у роботі з неповнолітніми правопорушниками. У таких випадках головна увага приділяється не покаранню, а психологічній підтримці, ресоціалізації та збереженню соціальних зв'язків дитини. Використання відновних практик дозволяє мінімізувати негативний вплив кримінального переслідування та сприяє формуванню конструктивних моделей поведінки у майбутньому [11, 20, 52, 55, 63].

Отже, медіація як форма здійснення відновного правосуддя є не лише процедурою врегулювання конфлікту, а й складним психологічним процесом, пов'язаним із переживанням страху, недовіри, провини, тривожності та інших емоційних реакцій сторін. Її ефективність значною мірою залежить від здатності медіатора працювати з психологічним спротивом учасників, забезпечувати емоційну безпеку та створювати умови для конструктивного

діалогу й поступового відновлення довіри між сторонами конфлікту.

1.3. Психологічні бар'єри комунікації у медіації та передумови виникнення спротиву

Ефективність медіації значною мірою залежить від здатності учасників конфлікту до відкритої та конструктивної комунікації. Проте у процесі взаємодії між сторонами нерідко виникають психологічні бар'єри, які ускладнюють діалог, підвищують рівень емоційного напруження та формують спротив участі у медіації. У контексті відновного правосуддя проблема психологічних бар'єрів набуває особливого значення, оскільки сторони конфлікту часто перебувають у стані емоційної вразливості, недовіри та внутрішнього психологічного конфлікту [35, 44-46].

Психологічний бар'єр у комунікації можна визначити як внутрішню перешкоду, що ускладнює сприйняття інформації, взаєморозуміння та відкриту взаємодію між людьми. У медіаційному процесі такі бар'єри проявляються у небажанні сторін вступати у діалог, емоційній закритості, уникненні обговорення конфлікту або формальній участі у процедурі. Причиною цього часто є сильне емоційне переживання конфлікту та відсутність психологічної готовності до комунікації.

Комунікація у медіації має складний психологічний характер, оскільки передбачає не лише передачу інформації, а й здатність сторін усвідомлювати власні емоції, розуміти переживання іншого учасника конфлікту та взаємодіяти в умовах емоційного напруження. Учасники медіації часто приходять до процедури із вже сформованими негативними установками, почуттям образи, взаємними звинуваченнями та очікуванням конфронтації. Такі психологічні установки значно ускладнюють формування довіри та створюють передумови для виникнення спротиву.

Однією з основних передумов виникнення спротиву є високий рівень емоційного переживання конфлікту. Потерпіла сторона може відчувати страх,

гнів, образу, розчарування або небажання контактувати з правопорушником. Для багатьох потерпілих участь у медіації пов'язана з ризиком повторного переживання травматичних подій, що викликає внутрішній психологічний захист у формі уникнення, емоційної дистанційованості або відмови від діалогу. У деяких випадках сама необхідність згадувати конфліктну ситуацію стає джерелом додаткового психологічного напруження та підсилює страх втрати емоційного контролю.

Водночас особа, яка вчинила правопорушення, також може відчувати значний психологічний дискомфорт. Усвідомлення необхідності брати відповідальність за власні дії часто супроводжується почуттям провини, сорому, страхом осуду або внутрішнім конфліктом між бажанням захистити себе та необхідністю визнати наслідки власної поведінки. У таких ситуаціях можуть активізуватися психологічні захисні механізми – заперечення, агресія, уникнення або раціоналізація власних дій. Подібні реакції суттєво знижують готовність особи до щирої та відкритої комунікації.

Важливою психологічною передумовою виникнення спротиву у медіації виступає дія захисних механізмів психіки. У ситуації конфлікту людина нерідко сприймає необхідність відкритого діалогу як потенційну психологічну загрозу, що активізує внутрішні механізми самозахисту. Такі реакції спрямовані на зниження емоційного напруження та збереження психологічної рівноваги, однак водночас вони можуть суттєво ускладнювати процес комунікації між сторонами [3, 12, 13].

Однією з найбільш поширених форм психологічного захисту у медіації є уникання. Учасники конфлікту можуть свідомо або несвідомо уникати обговорення травматичних подій, емоційно складних тем чи безпосереднього контакту з іншою стороною. Наприклад, потерпіла особа може погодитися на участь у медіації, однак під час зустрічі уникати обговорення власних переживань, відповідати коротко або постійно змінювати тему розмови, щоб не повертатися до болісних спогадів. У свою чергу, правопорушник може пропускати зустрічі, демонструвати байдужість або формально погоджуватися

з умовами процедури, не проявляючи реальної готовності до діалогу. У деяких випадках уникання проявляється в емоційній закритості, небажанні дивитися співрозмовнику в очі чи уникненні відповідей на запитання, пов'язані з конфліктом.

Поширеним проявом психологічного самозахисту є агресія, яка нерідко виступає реакцією на внутрішню вразливість або відчуття загрози. Наприклад, під час медіації правопорушник може реагувати на слова потерпілого різкими висловлюваннями, перебивати співрозмовника або звинувачувати його у перебільшенні ситуації. Водночас потерпіла сторона також може проявляти агресію у формі емоційних звинувачень, сарказму чи демонстративної відмови слухати іншу сторону. Часто така поведінка є не стільки проявом ворожості, скільки спробою психологічного самозахисту від почуття сорому, страху або внутрішньої безпорадності.

Важливою причиною виникнення спротиву є страх втрати контролю над власними емоціями та ситуацією загалом. Наприклад, потерпіла особа може відмовлятися від особистої зустрічі з правопорушником через побоювання, що не зможе стримати сліз, гніву або панічної реакції. Правопорушник, у свою чергу, може уникати обговорення певних тем через страх емоційного осуду чи втрати самоконтролю під час конфліктної розмови. У результаті сторони намагаються дистанціюватися від ситуації, що ускладнює можливість конструктивного діалогу.

Суттєвим психологічним бар'єром виступає недовіра до медіатора. Наприклад, учасник конфлікту може сприймати медіатора як представника системи правосуддя та побоюватися, що висловлена інформація буде використана проти нього у подальшому. Потерпіла сторона може сумніватися у нейтральності медіатора, якщо той проявляє більше уваги до пояснень правопорушника, тоді як правопорушник може сприймати підтримку емоційного стану потерпілого як приховану упередженість. Такі переживання формують додатковий психологічний спротив і знижують рівень довіри до процедури загалом.

Значний вплив на виникнення психологічного спротиву має травматичний досвід учасників конфлікту. Наприклад, особа, яка раніше пережила домашнє насильство або психологічне приниження, може сприймати будь-яку конфліктну взаємодію як потенційну загрозу. У процесі медіації це може проявлятися у підвищеній тривожності, емоційній настороженості, страху відкрито висловлювати власну позицію або бажанні якомога швидше завершити зустріч. У деяких випадках навіть нейтральні слова іншої сторони можуть викликати сильну емоційну реакцію через асоціацію з попереднім травматичним досвідом.

Окрему роль у формуванні спротиву відіграють психологічні механізми уникнення відповідальності. Наприклад, правопорушник може перекладати провину на зовнішні обставини, стверджуючи, що «його спровокували», «усі так роблять» або «ситуація була не настільки серйозною». Інколи особа може мінімізувати наслідки власних дій, заявляючи, що потерпілий «надто емоційно реагує» або «сам частково винен у конфлікті». Подібні механізми дозволяють тимчасово знизити внутрішнє почуття провини та психологічний дискомфорт, однак вони перешкоджають усвідомленню відповідальності та ускладнюють процес примирення між сторонами.

Важливим чинником формування спротиву є недовіра до процедури медіації та до самого медіатора. Частина учасників сприймає медіацію як формальну процедуру або приховану форму психологічного тиску. Особливо це характерно для осіб, які раніше мали негативний досвід взаємодії з правоохоронними органами чи судовою системою. Якщо людина переживала несправедливе ставлення, ігнорування її потреб або психологічний тиск, вона може переносити ці очікування і на процедуру медіації. У результаті навіть нейтральна позиція медіатора іноді сприймається як упереджена або недовіра до процедури виникає ще до початку безпосередньої взаємодії сторін.

Окрему роль у формуванні психологічного спротиву відіграють соціальні стереотипи щодо правосуддя. У суспільстві досить поширеним залишається уявлення про те, що справедливість можлива лише через покарання винної

особи. Через це частина потерпілих може сприймати медіацію як прояв поблажливості до правопорушника або сумніватися у її ефективності. Такі установки формують внутрішній конфлікт між потребою у відновленні справедливості та недовірою до діалогових форм врегулювання конфлікту [5, 21, 26, 56, 57].

На ефективність комунікації у медіації також впливають індивідуально-психологічні особливості особистості. Підвищений рівень тривожності, емоційна нестабільність, низький рівень емпатії, попередній негативний досвід спілкування або пережиті психологічні травми можуть суттєво знижувати готовність до конструктивної взаємодії. Особи з високим рівнем тривожності часто сприймають медіацію як потенційно небезпечну ситуацію, очікуючи критики, осуду або емоційного тиску. Це посилює внутрішню напругу та ускладнює відкритий діалог. Натомість низький рівень емпатії ускладнює розуміння емоційного стану іншої сторони та здатність враховувати її потреби під час діалогу.

Не менш важливим фактором є рівень розвитку комунікативних навичок учасників конфлікту. Люди, які не володіють навичками конструктивного спілкування, часто мають труднощі у вираженні власних почуттів, потреб та переживань. У результаті це може призводити до накопичення внутрішньої напруги, агресивних реакцій, непорозумінь або уникнення комунікації. У таких ситуаціях медіація стає не лише способом врегулювання конфлікту, а й простором для формування більш конструктивних моделей взаємодії між сторонами.

У контексті подолання психологічних бар'єрів особливого значення набуває професійна роль медіатора. Саме медіатор повинен вчасно виявляти ознаки психологічного напруження, підтримувати атмосферу емоційної безпеки та сприяти поступовому налагодженню комунікації між сторонами. Для цього необхідними є навички активного слухання, емоційної підтримки, ненасильницької комунікації та управління конфліктною взаємодією.

Одним із важливих завдань медіатора є формування атмосфери довіри та

психологічного комфорту. Учасники повинні відчувати, що їхня позиція буде вислухана без осуду, тиску чи знецінення переживань. Саме від здатності медіатора забезпечити емоційно безпечний простір значною мірою залежить готовність сторін до конструктивної взаємодії та поступового зниження психологічного спротиву. Для цього медіатор застосовує різні комунікативні техніки: активне слухання, перефразування, уточнення, емоційне віддзеркалення та нормалізацію переживань. Такі методи сприяють зниженню тривожності, послабленню емоційної напруги та формуванню більш відкритого діалогу між сторонами [12, 32, 37, 60-62, 67].

Отже, психологічні бар'єри комунікації є одним із ключових чинників виникнення спротиву у медіації. Їх формування пов'язане з емоційним переживанням конфлікту, недовірою, страхом повторної травматизації, індивідуально-психологічними особливостями особистості та недостатнім рівнем комунікативної готовності сторін. Ефективне подолання таких бар'єрів потребує врахування психологічного стану учасників конфлікту та використання медіатором спеціальних психологічних і комунікативних технік, спрямованих на зниження рівня спротиву, формування довіри та забезпечення конструктивного діалогу.

Висновки до розділу 1

Відновне правосуддя є складним і багатогранним явищем, що виходить за межі суто правового інституту, поєднуючи соціальні, психологічні та юридичні складові й формуючи новий підхід до кримінальної політики України. Узагальнюючи, його можна визначити як правовий і соціальний процес, орієнтований не на покарання, а на відновлення порушених прав і взаємин, а також усунення наслідків правопорушення шляхом активної та добровільної взаємодії учасників кримінально-правового конфлікту – потерпілого, правопорушника та інших зацікавлених осіб (законних представників, громади

тощо). Основною метою такого підходу є відшкодування завданих збитків, примирення сторін, відновлення прав потерпілого, сприяння ресоціалізації правопорушника та запобігання повторним правопорушенням.

Відновне правосуддя має низку важливих переваг як для окремих учасників конфлікту, так і для суспільства загалом. Воно дозволяє врахувати інтереси обох сторін, забезпечує можливість конструктивного діалогу між потерпілим та правопорушником, сприяє формуванню відповідального ставлення до власних дій у неповнолітнього та створює умови для його виправлення без ізоляції від суспільства. Крім того, застосування відновних практик позитивно впливає на профілактику повторної злочинності та сприяє поширенню гуманістичних цінностей у суспільстві.

У сучасних умовах Україна активно впроваджує відновні практики, зокрема через реалізацію пілотних програм для неповнолітніх, які вчинили кримінальні правопорушення, розвиток інституту медіації та прийняття стратегічних документів у сфері захисту прав дитини.

Крім того, відновне правосуддя не лише сприяє гуманізації кримінальної відповідальності, а й підвищує рівень захисту прав потерпілих, підтримує ресоціалізацію осіб, які вчинили правопорушення, та сприяє формуванню в суспільстві культури діалогу й порозуміння. Ключовим інструментом реалізації відновного правосуддя виступає медіація – добровільна та конфіденційна процедура, спрямована на досягнення взаємоприйнятного рішення за допомогою нейтрального посередника. Медіація поєднує правові та психологічні механізми врегулювання конфлікту, сприяє зниженню емоційної напруги та формуванню конструктивного діалогу між сторонами.

Водночас ефективність медіації значною мірою залежить від психологічної готовності учасників до комунікації. Психологічні бар'єри, емоційне напруження, недовіра, страх та соціальні стереотипи можуть формувати спротив участі у процедурі медіації та ускладнювати процес досягнення домовленостей.

У зв'язку з цим важливого значення набуває дослідження психологічної природи спротиву у медіації та пошук ефективних методів його подолання, що є необхідною умовою забезпечення результативності відновного правосуддя.

РОЗДІЛ 2

ПСИХОЛОГІЧНА ПРИРОДА СПРОТИВУ У МЕДІАЦІЇ

2.1. Спротив у медіації як психологічний феномен: сутність та прояви

У психологічній науці феномен спротиву традиційно розглядається як одна із форм захисної реакції особистості на зміни, емоційно значущі переживання або ситуації внутрішнього конфлікту. Теоретичні основи дослідження спротиву були закладені у працях З. Фрейда, який визначав його як несвідому протидію особистості усвідомленню травматичного досвіду або витіснених переживань. На думку вченого, спротив є складовою захисних механізмів психіки, спрямованих на збереження внутрішньої психологічної рівноваги [30, 42, 43, 46].

Подальший розвиток дослідження феномену спротиву відбувався у межах гуманістичного та когнітивно-поведінкового підходів. К. Роджерс розглядав психологічний спротив як реакцію особистості на загрозу її «Я-концепції» та втрату відчуття психологічної безпеки. Водночас А. Бек і А. Елліс пов'язували виникнення спротиву з наявністю стійких негативних когнітивних установок, ірраціональних переконань та деструктивних моделей мислення, що перешкоджають конструктивній взаємодії та прийняттю нових способів вирішення конфлікту.

У межах конфліктологічного підходу проблему поведінки сторін у конфлікті досліджували М. Дойч, К. Томас та Р. Кілмен, які акцентували увагу на впливі емоційної напруги, конкуренції інтересів та комунікативних бар'єрів на процес врегулювання конфліктів. Зокрема, М. Дойч наголошував, що високий рівень недовіри та психологічної ворожості між сторонами суттєво ускладнює досягнення конструктивного діалогу та сприяє формуванню захисних моделей поведінки.

Проблематика медіації як форми відновного правосуддя активно

досліджується і в сучасній українській науці. Психологічні аспекти медіації, особливості комунікації у конфліктних ситуаціях та механізми виникнення спротиву висвітлені у працях В. Панка, Н. Гайдук, О. Гусєва, Л. Наливайко, Н. Пророк та інших дослідників. Науковці підкреслюють, що ефективність медіації значною мірою залежить від психологічної готовності сторін до взаємодії, рівня розвитку емпатії, здатності до саморефлексії та подолання внутрішнього опору комунікації.

У межах відновного правосуддя проблема спротиву набуває особливої наукової та практичної актуальності, оскільки медіація як форма врегулювання конфлікту передбачає безпосередню міжособистісну взаємодію між потерпілим і правопорушником. Така комунікація відбувається в умовах підвищеної емоційної напруги та нерідко супроводжується складними психологічними переживаннями, серед яких домінують страх, образа, тривога, почуття провини, сорому, гніву або недовіри. Для потерпілої сторони участь у медіації може асоціюватися з необхідністю повторного переживання психотравмувальної ситуації, актуалізацією негативного емоційного досвіду та відчуттям психологічної вразливості. Водночас правопорушник може сприймати процедуру медіації як загрозу власній самооцінці, ризик осуду, морального засудження або необхідність відкритого визнання відповідальності за вчинене правопорушення [59, 65].

За таких умов спротив виступає своєрідною формою психологічного захисту особистості, спрямованою на збереження внутрішньої емоційної рівноваги та уникнення психічного дискомфорту. Його прояви можуть мати як відкритий, так і прихований характер і виражатися у небажанні брати участь у медіації, уникненні комунікації, запереченні власної відповідальності, демонстрації агресії, недовіри або емоційної відстороненості. В окремих випадках спротив може проявлятися через формальну згоду на участь у процедурі за відсутності реальної готовності до конструктивного діалогу та співпраці.

Особливістю спротиву у сфері відновного правосуддя є його

багатофакторний характер. На його виникнення впливають не лише індивідуально-психологічні особливості особистості, а й характер конфлікту, ступінь психологічної травматизації, попередній досвід комунікації, рівень довіри між сторонами та ставлення учасників до самої процедури медіації. Значну роль також відіграють соціально-психологічні чинники, зокрема вплив суспільних стереотипів, низький рівень правової та психологічної обізнаності щодо відновного правосуддя, а також поширене сприйняття медіації як недостатньо ефективного способу врегулювання конфлікту.

У науковій літературі наголошується, що ігнорування проявів спротиву може істотно знижувати ефективність медіації, ускладнювати процес комунікації та перешкоджати досягненню взаємоприйнятних домовленостей між сторонами. Саме тому одним із ключових завдань медіатора є своєчасне виявлення ознак психологічного спротиву, розуміння причин його виникнення та застосування комунікативних і психологічних механізмів, спрямованих на зниження емоційної напруги та формування атмосфери психологічної безпеки [32, 66].

Таким чином, розуміння психологічної природи спротиву, механізмів його формування та особливостей прояву є необхідною передумовою ефективної професійної діяльності медіатора у сфері відновного правосуддя. Врахування психологічного стану учасників конфлікту, їх емоційних переживань та індивідуальних особливостей дозволяє створити умови для конструктивної взаємодії, відновлення комунікації між сторонами та досягнення справедливого й взаємоприйнятного вирішення конфлікту.

У психологічній науці феномен спротиву традиційно розглядається як форма захисної реакції особистості на емоційно значущі переживання, внутрішній конфлікт або ситуацію психологічної загрози. Теоретичні основи дослідження спротиву були закладені у працях З. Фрейда, який визначав його як несвідому протидію особистості усвідомленню травматичного досвіду чи витіснених переживань. На думку вченого, спротив є складовою системи психологічних захистів, спрямованих на збереження внутрішньої емоційної

рівноваги та уникнення психічного дискомфорту.

Подальший розвиток дослідження феномену спротиву відбувався у межах гуманістичного та когнітивно-поведінкового підходів. К. Роджерс розглядав спротив як реакцію особистості на загрозу її «Я-концепції» та втрату відчуття психологічної безпеки. Водночас А. Бек і А. Елліс пов'язували виникнення спротиву з негативними когнітивними установками, ірраціональними переконаннями та деструктивними моделями мислення, які перешкоджають прийняттю нових способів взаємодії та вирішення конфлікту.

У психологічному консультуванні та психотерапії спротив розглядається як закономірна реакція особистості на необхідність змін, усвідомлення болісного досвіду або перегляду власних поведінкових установок. Клієнт може уникати обговорення певних тем, демонструвати емоційну закритість, заперечувати проблему або проявляти агресію щодо психолога. Подібні реакції зазвичай пов'язані зі страхом втрати психологічного контролю, переживанням внутрішньої вразливості або небажанням стикатися з емоційно травматичним досвідом.

Схожі психологічні механізми проявляються і у медіації, однак у сфері відновного правосуддя спротив має певну специфіку. Якщо у психотерапії внутрішній конфлікт здебільшого виникає між особистістю та її переживаннями, то у медіації він додатково ускладнюється необхідністю безпосередньої взаємодії з іншою стороною конфлікту. Потерпілий і правопорушник змушені не лише аналізувати власні емоції, а й вступати у комунікацію в умовах взаємної недовіри, образи, страху чи почуття провини. Саме тому спротив у медіації часто має більш виражений міжособистісний та емоційно-конфліктний характер [3, 42-44].

У межах відновного правосуддя проблема спротиву набуває особливої актуальності, оскільки медіація передбачає безпосередній діалог між потерпілим і правопорушником. Така взаємодія нерідко відбувається в умовах підвищеної емоційної напруги та супроводжується складними психологічними переживаннями: страхом, тривогою, образою, соромом, гнівом, провинною або

недовірою. Для потерпілої сторони участь у медіації може асоціюватися з ризиком повторного переживання психотравмувальної ситуації та відчуттям психологічної вразливості. Водночас правопорушник може сприймати медіацію як загрозу власній самооцінці, страх морального осуду чи необхідність відкрито визнати відповідальність за власні дії.

За таких умов спротив виступає не лише як небажання співпрацювати, а як складний психологічний феномен, пов'язаний із дією захисних механізмів психіки. Людина намагається уникнути внутрішнього дискомфорту, знизити рівень тривоги та захистити власну психологічну стабільність. Саме тому спротив у медіації нерідко виконує функцію психологічного самозахисту.

Поширеним проявом такого самозахисту є уникання. Учасники конфлікту можуть уникати особистих зустрічей, відмовлятися обговорювати окремі теми або формально брати участь у процедурі без реальної готовності до діалогу. Наприклад, потерпіла сторона може погодитися на медіацію, однак під час зустрічі уникати розмови про власні переживання через страх повторного переживання травматичної ситуації. У свою чергу, правопорушник може переводити розмову на другорядні теми або мінімізувати власну участь у конфлікті, намагаючись уникнути почуття провини чи сорому.

Характерним проявом психологічного спротиву є також агресія як форма самозахисту. У медіації агресивна поведінка може проявлятися через звинувачення, емоційний тиск, різкі висловлювання або демонстративне заперечення позиції іншої сторони. Подібна поведінка часто приховує внутрішню вразливість, страх осуду чи небажання втратити контроль над ситуацією. Наприклад, правопорушник може реагувати агресивно на слова потерпілого не через байдужість до його переживань, а через власний страх морального засудження та психологічного приниження.

Суттєву роль у формуванні спротиву відіграє страх втрати психологічного контролю. Для багатьох учасників медіація пов'язана з необхідністю відкрито говорити про власні емоції, переживання та конфліктний досвід. Це може викликати побоювання, що людина не зможе стримати сліз,

гніву чи тривоги, втратить самоконтроль або опиниться у психологічно вразливому становищі. Саме тому окремі учасники обирають емоційне дистанціювання або уникають активної участі у діалозі.

Важливим чинником виникнення спротиву є недовіра до медіатора та самої процедури медіації. Частина учасників може сприймати медіатора як представника системи правосуддя або сумніватися у його нейтральності. Особливо це характерно для осіб із негативним досвідом взаємодії з офіційними інституціями чи попереднім досвідом психологічного тиску. У таких випадках навіть нейтральна поведінка медіатора іноді інтерпретується як прихована упередженість, що суттєво ускладнює формування довіри та відкритої комунікації.

Значний вплив на формування психологічного спротиву має також попередній травматичний досвід учасників конфлікту. Особи, які пережили насильство, приниження, тривалий психологічний тиск або інші психотравмувальні події, часто демонструють підвищений рівень тривожності, емоційної настороженості та недовіри до інших людей. Для них навіть сама участь у медіації може асоціюватися з ризиком повторної психологічної травматизації. У результаті можуть активізуватися захисні реакції у формі уникання, емоційної закритості або агресії.

Окрему роль у структурі спротиву відіграють психологічні механізми уникнення відповідальності. Правопорушник може заперечувати серйозність власних дій, перекладати провину на інших осіб або виправдовувати власну поведінку зовнішніми обставинами. Наприклад, особа може стверджувати, що «її спровокували», «ситуація була перебільшена» або «потерпілий сам частково винен у конфлікті». Такі механізми дозволяють тимчасово знизити внутрішнє почуття провини та психологічний дискомфорт, однак одночасно перешкоджають усвідомленню відповідальності та ускладнюють процес примирення.

Особливістю спротиву у медіації є його багатофакторний характер. На його формування впливають індивідуально-психологічні особливості

особистості, рівень тривожності, характер конфлікту, ступінь психологічної травматизації, попередній досвід комунікації та рівень довіри між сторонами. Важливу роль також відіграють соціально-психологічні чинники: суспільні стереотипи щодо правосуддя, недостатня поінформованість про відновні практики та поширене сприйняття медіації як недостатньо ефективного способу врегулювання конфлікту.

У науковій літературі наголошується, що ігнорування проявів психологічного спротиву суттєво знижує ефективність медіації та ускладнює досягнення взаємоприйнятних домовленостей між сторонами. Саме тому одним із ключових завдань медіатора є своєчасне виявлення ознак спротиву, розуміння причин його виникнення та застосування психологічних і комунікативних технік, спрямованих на зниження емоційної напруги та формування атмосфери психологічної безпеки.

Отже, спротив у медіації слід розглядати як складний психологічний феномен, який формується під впливом тривоги, страху, недовіри, внутрішнього конфлікту та захисних механізмів психіки. Його прояви пов'язані не лише з небажанням співпрацювати, а й із прагненням особистості захистити себе від психологічного дискомфорту, емоційної вразливості та повторного переживання травматичного досвіду. Розуміння психологічної природи спротиву є необхідною умовою ефективної діяльності медіатора та важливою передумовою успішної реалізації принципів відновного правосуддя.

2.2. Типи спротиву сторін у процесі медіації

Спротив у процесі медіації може набувати різних форм залежно від індивідуально-психологічних особливостей учасників конфлікту, характеру конфліктної ситуації, рівня емоційної напруги та особливостей міжособистісної взаємодії. У сучасній психологічній та конфліктологічній літературі відсутня єдина загальновизнана класифікація спротиву, однак більшість дослідників

виокремлюють декілька його основних типів, які найчастіше проявляються у процесі медіації.

Однією з найбільш поширених форм є відкритий спротив, який характеризується безпосереднім проявом небажання особи брати участь у медіації або взаємодіяти з іншою стороною конфлікту. Такий тип спротиву може проявлятися у прямій відмові від участі у процедурі, запереченні доцільності діалогу, агресивній поведінці, демонстрації ворожості чи категоричному небажанні співпрацювати. Учасники конфлікту можуть відкрито висловлювати недовіру до медіатора, сумніви щодо ефективності медіації або уникати будь-якого контакту з іншою стороною. На думку М. Дойча, високий рівень конфліктної напруги та взаємної недовіри між сторонами сприяє формуванню деструктивних моделей поведінки, що ускладнюють процес конструктивної взаємодії. Найчастіше відкритий спротив виникає в умовах тривалого конфлікту, значної психологічної травматизації або інтенсивних негативних емоційних переживань.

Поряд із відкритим спротивом у медіації часто спостерігається прихований спротив, який має менш очевидний, але психологічно більш складний характер. У цьому випадку особа формально погоджується на участь у процедурі медіації, однак фактично уникає активної комунікації та конструктивної взаємодії. Такий спротив може проявлятися через пасивність, небажання відповідати на запитання, систематичне перенесення зустрічей, демонстративну байдужість або невиконання досягнутих домовленостей. К. Роджерс наголошував, що прихований психологічний опір нерідко виникає як реакція особистості на відчуття психологічної небезпеки або загрози власній «Я-концепції». Саме тому прихований спротив є особливо складним для виявлення та подолання, оскільки його справжні причини часто залишаються невисловленими [3, 37].

Окрему увагу у наукових дослідженнях приділено емоційному спротиву, який пов'язаний із домінуванням сильних негативних емоційних переживань у сторін конфлікту. Почуття страху, образи, сорому, провини, гніву або тривоги

можуть суттєво перешкоджати встановленню конструктивного діалогу та знижувати готовність особистості до співпраці. У межах відновного правосуддя емоційний спротив особливо часто спостерігається у потерпілих, які побоюються повторного переживання психотравмувальної ситуації, а також у правопорушників, які відчують страх осуду, морального засудження або необхідності визнання власної відповідальності. Подібні прояви розглядалися у працях А. Бека та А. Елліса, які пов'язували емоційні реакції особистості з особливостями її когнітивних установок та внутрішніх переконань.

Когнітивний спротив виникає внаслідок наявності у сторін конфлікту стійких негативних переконань щодо процедури медіації або іншого учасника конфлікту. Особа може сприймати медіацію як несправедливий, неефективний або формальний спосіб врегулювання спору, що не здатний забезпечити захист її інтересів. Такі установки часто формуються під впливом соціальних стереотипів, недостатньої обізнаності щодо сутності медіації або попереднього негативного досвіду участі у конфліктних ситуаціях. Представники когнітивно-поведінкового підходу наголошували, що негативні когнітивні схеми можуть істотно впливати на поведінку особистості та перешкоджати конструктивній взаємодії.

У структурі спротиву також виділяють поведінковий спротив, який проявляється через конкретні дії, спрямовані на ускладнення або зрив процесу медіації. До таких проявів належать порушення правил комунікації, перебивання співрозмовника, демонстрація агресії, маніпулятивна поведінка, ігнорування домовленостей або свідоме провокування конфлікту. У деяких випадках поведінковий спротив використовується як спосіб психологічного домінування над іншими учасниками процесу та збереження контролю над ситуацією.

У науковій літературі також виокремлюють ситуативний та стійкий спротив. Ситуативний спротив має тимчасовий характер і виникає як реакція на конкретні емоційно складні обставини або конфліктні події. Натомість стійкий спротив характеризується тривалим небажанням співпрацювати та часто

пов'язаний із глибокими психологічними установками особистості, сформованими захисними механізмами або тривалим конфліктом між сторонами [44-46].

Систематизуємо основні типи спротиву, які виникають у процесі медіації, та розглянемо їх психологічні особливості, характерні прояви і приклади.

Емоційний спротив

Емоційний спротив пов'язаний із домінуванням сильних негативних переживань, які перешкоджають конструктивному діалогу між сторонами. Найчастіше він проявляється через страх, образу, сором, провину, гнів, тривогу або недовіру. Такий тип спротиву особливо характерний для ситуацій, пов'язаних із психологічною травматизацією або тривалим конфліктом.

У процесі медіації емоційний спротив може проявлятися через небажання контактувати з іншою стороною, підвищену емоційність, агресивні реакції, плач, емоційну закритість або уникання обговорення певних тем. Наприклад, потерпілий може відмовлятися від спільної зустрічі через страх повторного переживання конфлікту, а правопорушник — уникати діалогу через страх осуду та необхідності визнавати власну відповідальність.

Когнітивний спротив

Когнітивний спротив виникає внаслідок стійких негативних переконань, установок або стереотипів щодо медіації чи іншої сторони конфлікту. Особа може сприймати медіацію як неефективну, несправедливу або формальну процедуру, яка не здатна забезпечити захист її інтересів.

Проявами когнітивного спротиву є заперечення доцільності медіації, недовіра до медіатора, переконання у неможливості примирення або категоричне небажання змінювати власну позицію. Наприклад, учасник може вважати, що інша сторона «не здатна змінитися», тому будь-який діалог є беззмістовним.

Поведінковий спротив

Поведінковий спротив проявляється через конкретні дії або бездіяльність, спрямовані на ускладнення чи зрив процесу медіації. Такий тип спротиву часто

є зовнішнім проявом внутрішнього психологічного напруження або небажання співпрацювати.

До основних проявів поведінкового спротиву належать систематичне перенесення зустрічей, ігнорування домовленостей, демонстративне мовчання, перебивання співрозмовника, агресивна поведінка або свідоме провокування конфлікту. Наприклад, сторона може постійно запізнюватися на зустрічі або навмисно порушувати правила комунікації під час медіації.

Комунікативний спротив

Комунікативний спротив виникає безпосередньо у процесі взаємодії сторін та проявляється у небажанні підтримувати відкритий і конструктивний діалог. Його основою часто є недовіра, емоційне напруження або страх бути незрозумілим чи засудженим.

У медіації комунікативний спротив проявляється через агресивний тон спілкування, сарказм, взаємні звинувачення, уникання відповідей, небажання слухати співрозмовника або постійне переведення розмови у конфлікт. Наприклад, учасник може ігнорувати слова іншої сторони та зосереджуватися виключно на висловленні власних претензій.

Відкритий спротив

Відкритий спротив характеризується прямим і очевидним небажанням особи брати участь у медіації або взаємодіяти з іншою стороною конфлікту. Такий тип спротиву є найбільш помітним для медіатора.

Його проявами можуть бути категорична відмова від участі у процедурі, агресивні висловлювання, відкриті сумніви щодо ефективності медіації, демонстрація ворожості чи небажання співпрацювати. Наприклад, учасник може прямо заявляти, що медіація є «марною тратою часу» або відмовлятися перебувати в одному приміщенні з іншою стороною.

Прихований спротив

Прихований спротив має менш очевидний характер, оскільки зовні особа може демонструвати згоду на участь у медіації, однак фактично уникати конструктивної взаємодії.

Такий тип спротиву проявляється через пасивність, формальну згоду без реальної зацікавленості, уникання активного обговорення проблеми, небажання висловлювати власну позицію або невиконання досягнутих домовленостей. Наприклад, сторона погоджується на участь у медіації, але постійно переносить зустрічі або уникає відповідей на важливі запитання.

Ситуативний спротив

Ситуативний спротив має тимчасовий характер і виникає під впливом конкретних емоційно складних обставин або окремих етапів медіації. Його поява часто пов'язана з емоційним виснаженням, загостренням конфлікту або обговоренням психотравмувальних подій.

У процесі медіації ситуативний спротив може проявлятися через раптову відмову продовжувати діалог, підвищену емоційність, замкнутість або уникання певних тем. Наприклад, після обговорення болісних обставин конфлікту учасник може тимчасово припинити комунікацію через сильне психологічне напруження.

Таким чином, типологія спротиву у медіації свідчить про складність та багатогранність цього психологічного явища. Розуміння форм спротиву, механізмів їх виникнення та особливостей прояву є необхідною умовою ефективної діяльності медіатора, забезпечення психологічної безпеки учасників конфлікту та створення передумов для конструктивного діалогу між сторонами у процесі відновного правосуддя.

2.3. Психологічні чинники виникнення спротиву у медіації як формі здійснення відновного правосуддя

Спротив у медіації зумовлюється не лише небажанням сторін співпрацювати, а й складними внутрішніми психологічними процесами. У контексті відновного правосуддя особливого значення набувають тривожність, страх, сором, почуття провини, недовіра, негативні очікування та небажання

брати відповідальність.

Одним із ключових психологічних чинників виникнення спротиву у медіації є тривожність. Особи, які перебувають у стані підвищеної тривоги, нерідко сприймають процедуру медіації як потенційно загрозливу ситуацію, що може викликати повторне переживання конфлікту, осуд, психологічний дискомфорт або емоційний тиск. Потерпілі можуть побоюватися повторної травматизації під час безпосередньої взаємодії з правопорушником, тоді як правопорушники часто відчують страх засудження, приниження чи можливого посилення юридичних наслідків. За таких умов зростає схильність до уникнення відкритої комунікації, що стає підґрунтям формування комунікативного спротиву.

Українські науковці також звертають увагу на взаємозв'язок емоційної напруги, конфліктності та захисних реакцій особистості. Зокрема, у працях Тетяна Титаренко значна увага приділяється переживанню психологічної травми, кризових станів та механізмів психологічного захисту особистості в умовах конфлікту. Дослідниця наголошує, що ситуації, пов'язані з міжособистісним протистоянням, можуть активізувати внутрішні захисні механізми, які проявляються у формі уникнення, недовіри, емоційного дистанціювання та небажання вступати у відкритий діалог. Такі прояви безпосередньо корелюють із феноменом спротиву у медіації.

Проблеми психології конфлікту та особливостей поведінки особистості у конфліктних ситуаціях досліджувала також Валентина Зарицька [30]. У межах сучасної української психології конфлікту вчена розглядає емоційне напруження, тривожність, агресивність та труднощі комунікації як чинники, що впливають на здатність особистості до конструктивного вирішення конфлікту. У працях, присвячених психології конфлікту та розвитку особистості, наголошується, що високий рівень внутрішньої напруги ускладнює процес довірливої взаємодії та сприяє виникненню комунікативних бар'єрів.

Суттєвим психологічним чинником виникнення спротиву є також недовіра. Вона може проявлятися у недовірі до медіатора, іншої сторони

конфлікту, самої процедури медіації або можливості досягнення справедливого та безпечного результату. Недовіра нерідко формується внаслідок попереднього негативного досвіду спілкування, низького рівня правової культури, емоційної напруги чи переконання, що інша сторона переслідує виключно власні інтереси. У межах відновного правосуддя така недовіра посилюється емоційною складовою конфлікту, особливо у випадках булінгу, насильства або майнових правопорушень.

На думку українських дослідників психології конфлікту, зокрема Людмила Березовська та інших авторів, конфлікт супроводжується не лише зовнішнім протистоянням, а й внутрішніми психологічними переживаннями, які впливають на здатність особистості до співпраці та компромісу. Дослідники зазначають, що у стані психологічної напруги людина часто демонструє захисні моделі поведінки: уникнення, заперечення, агресію або мовчазний протест. Саме такі реакції нерідко трансформуються у спротив медіації.

Окрему увагу проблемі психологічної стійкості та подолання емоційної напруги приділяє Наталія Харченко та інші сучасні українські психологи, які досліджують психологічне благополуччя, стресостійкість і комунікативні труднощі особистості в умовах кризових ситуацій. У сучасних українських психологічних дослідженнях наголошується, що тривала емоційна напруга, переживання несправедливості та невизначеність результату конфлікту знижують готовність особистості до відкритої взаємодії та підсилюють комунікативний спротив [68].

Ще одним суттєвим психологічним чинником є негативні очікування щодо результатів медіації. Частина учасників сприймає медіацію як формальну процедуру або вважає її менш ефективною порівняно з традиційним судовим розглядом. У деяких випадках сторони очікують маніпуляцій, психологічного тиску чи примусу до примирення, що ще до початку процедури формує внутрішню установку на опір. Подібні очікування негативно впливають на рівень відкритості учасників та їхню готовність до конструктивної взаємодії.

Психологічний спротив у медіації може проявлятися у різних формах:

відкритій агресії, мовчазному ігноруванні, уникненні зустрічей, демонстративній байдужості, небажанні визнавати власні емоції чи відповідальність. Водночас спротив не завжди має виключно деструктивний характер. У певних випадках він виконує захисну функцію, дозволяючи особі уникнути надмірного емоційного навантаження та психологічного дискомфорту. Саме тому важливим завданням медіатора є не придушення спротиву, а його розуміння, виявлення причин виникнення та професійне опрацювання [59].

У працях українських психологів також наголошується, що ефективна комунікація у конфлікті значною мірою залежить від рівня емпатії, психологічної безпеки та готовності особистості до діалогу. Саме створення безпечного комунікативного простору є одним із ключових завдань медіатора. У цьому контексті медіація виступає не лише способом врегулювання конфлікту, а й психологічним механізмом відновлення довіри між сторонами, зниження емоційної напруги та формування умов для конструктивної взаємодії.

Детальніше розглянемо загальні психологічні чинники спротиву [4, 42-44].

Тривожність. Учасники конфлікту часто сприймають медіацію як психологічно загрозливу та емоційно напружену ситуацію, оскільки не знають, як поводитиметься інша сторона, якою буде реакція на висловлені переживання та до яких наслідків може призвести відкритий діалог. Невизначеність результату, необхідність безпосередньої комунікації з учасником конфлікту та страх втратити емоційний контроль посилюють внутрішню напругу особистості.

У процесі медіації тривожність може проявлятися через уникання зустрічей, емоційну закритість, небажання відповідати на запитання, підвищену дратівливість або труднощі у відкритому висловленні власних думок і почуттів. Особа перебуває у стані постійного внутрішнього очікування негативного розвитку подій, що ускладнює формування довіри та конструктивної взаємодії між сторонами. У потерпілих тривожність часто пов'язана зі страхом повторного переживання конфлікту чи психологічної травми, тоді як правопорушники можуть переживати тривогу через страх осуду, необхідність

визнавати власну відповідальність або можливі соціальні наслідки медіації.

Підвищений рівень тривожності також впливає на здатність сторін адекватно сприймати інформацію та оцінювати поведінку іншого учасника конфлікту. У такому стані людина схильна сприймати навіть нейтральні висловлювання як загрозливі або ворожі, що посилює психологічний спротив та ускладнює досягнення взаєморозуміння. Саме тому одним із важливих завдань медіатора є створення атмосфери психологічної безпеки, зниження емоційного напруження та формування у сторін відчуття контролю над ситуацією.

Почуття провини. Важливим психологічним чинником виникнення спротиву у медіації є почуття провини. У контексті відновного правосуддя воно має подвійний характер і може як сприяти конструктивному діалогу, так і ускладнювати процес комунікації між сторонами. З одного боку, переживання провини допомагає правопорушнику усвідомити наслідки власних дій, визнати заподіяну шкоду та сформувати внутрішню готовність до відповідальності й відшкодування збитків. Саме усвідомлення провини часто стає важливою передумовою щирого каяття та примирення.

Водночас надмірне або психологічно неприйняте почуття провини нерідко викликає захисні реакції особистості. З метою зниження внутрішнього емоційного напруження людина може уникати відкритого діалогу, заперечувати власну відповідальність, перекладати провину на інших осіб або применшувати значущість завданої шкоди. Подібна поведінка є своєрідним механізмом психологічного самозахисту, який дозволяє особі уникнути сильного внутрішнього дискомфорту та негативних переживань.

У процесі медіації почуття провини може проявлятися через небажання обговорювати обставини конфлікту, емоційну закритість, уникання зустрічей або формальну участь у процедурі без реальної готовності до відповідальності. Правопорушник може побоюватися осуду з боку потерпілого, медіатора чи громади, що додатково посилює внутрішній спротив. У деяких випадках особа настільки гостро переживає провину, що сприймає будь-яке обговорення

конфлікту як загрозу власній самооцінці та психологічній стабільності.

Таким чином, почуття провини у медіації є складним психологічним чинником, який може як сприяти усвідомленню відповідальності та примиренню, так і провокувати уникання, заперечення та інші форми психологічного спротиву. Саме тому важливим завданням медіатора є створення безпечного простору для діалогу, у якому особа зможе усвідомити власні переживання без страху приниження чи надмірного осуду.

Сором - це переживання пов'язане зі страхом виглядати «поганим», винним, слабким або морально неприйнятним в очах інших людей. У процесі медіації сором часто виникає через необхідність відкрито говорити про конфлікт, визнавати власні помилки, обговорювати заподіяну шкоду та стикатися з емоційною реакцією іншої сторони.

Особливо гостро сором проявляється у правопорушників, які можуть боятися морального засудження з боку потерпілого, медіатора, членів громади чи власного оточення. Усвідомлення того, що їхні дії стали причиною страждань іншої людини, нерідко викликає сильний внутрішній дискомфорт, емоційне напруження та прагнення уникнути ситуації, у якій ці переживання можуть посилитися. У результаті особа може демонструвати емоційну закритість, уникати відкритого діалогу, применшувати власну відповідальність або переводити розмову на інші теми.

У потерпілих сором також може бути пов'язаний із пережитим конфліктом, особливо у випадках психологічного чи фізичного насильства, булінгу або приниження. Людина може боятися повторного переживання безпорадності, втрати гідності чи осуду з боку інших учасників процесу. Саме тому сором нерідко стає причиною небажання брати участь у медіації або відкрито говорити про власні переживання.

Сором часто супроводжується психологічними захисними реакціями, такими як заперечення, агресія, уникання або емоційне дистанціювання. Особа намагається захистити власну самооцінку та уникнути додаткового емоційного болю, що ускладнює формування довіри та конструктивної комунікації між

сторонами. У таких умовах важливим завданням медіатора є створення атмосфери психологічної безпеки та підтримки, у якій учасники конфлікту зможуть висловлювати власні переживання без страху приниження чи осуду.

Таким чином, сором є важливим психологічним чинником спротиву у медіації, оскільки впливає на відкритість сторін, їхню готовність до діалогу та здатність визнавати власні переживання і відповідальність за наслідки конфлікту.

Страх осуду. Важливим психологічним чинником виникнення спротиву у медіації є страх осуду. Особливо виразно він проявляється у правопорушника, який може побоюватися негативної оцінки, морального тиску або засудження з боку потерпілого, медіатора, членів громади чи власного соціального оточення. Для багатьох осіб участь у медіації означає необхідність безпосередньо зіткнутися з наслідками власних дій та емоційною реакцією потерпілої сторони, що викликає значне внутрішнє напруження.

Страх осуду часто супроводжується переживанням сорому, тривоги та психологічної вразливості. Правопорушник може боятися виглядати морально неприйнятним, слабким або «поганим» в очах інших людей. У деяких випадках особа сприймає медіацію не як можливість для примирення, а як ситуацію потенційного приниження чи публічного викриття. Саме тому страх осуду нерідко провокує захисні реакції – заперечення провини, уникання відповідальності, агресивну поведінку або небажання брати участь у відкритому діалозі.

У процесі медіації цей психологічний чинник може проявлятися через емоційну закритість, небажання говорити про власні переживання, формальну участь у процедурі або прагнення мінімізувати значущість завданої шкоди. Правопорушник може уникати щирого спілкування через страх бути засудженим чи неприйнятим іншими учасниками процесу. У деяких випадках навіть нейтральні запитання медіатора сприймаються особою як прихована критика або звинувачення.

Страх осуду може істотно ускладнювати формування довіри між

сторонами та перешкоджати конструктивній комунікації. Саме тому одним із важливих завдань медіатора є підтримання нейтральної та безпечної атмосфери, у якій учасники конфлікту не відчуватимуть психологічного тиску чи приниження. Створення умов для поважного та неосудливого діалогу сприяє зниженню внутрішнього напруження та поступовому подоланню психологічного спротиву.

Недовіра. Одним із найбільш поширених психологічних чинників виникнення спротиву у медіації є недовіра. Вона може стосуватися іншої сторони конфлікту, медіатора, самої процедури медіації, а також можливості досягнення справедливого та безпечного результату. Недовіра суттєво ускладнює процес комунікації, перешкоджає формуванню відкритого діалогу та часто стає причиною психологічної закритості учасників конфлікту.

У межах відновного правосуддя недовіра часто формується внаслідок попереднього негативного досвіду взаємодії між сторонами, тривалого конфлікту, пережитої психологічної травми або невпевненості у щирості намірів іншого учасника. Потерпіла сторона може сумніватися у справжньому каятті правопорушника та боятися маніпуляцій чи повторного завдання психологічної шкоди. Водночас правопорушник нерідко підозрює, що медіація використовується для морального тиску, осуду або отримання додаткових звинувачень.

Недовіра може бути спрямована і на медіатора. Учасники конфлікту інколи сумніваються у його нейтральності, об'єктивності чи здатності забезпечити рівність сторін. Особливо це проявляється у ситуаціях високого емоційного напруження, коли будь-яка дія медіатора може сприйматися через призму упередженості або підтримки однієї зі сторін. За відсутності довіри до медіатора сторони стають менш відкритими, уникають щирого висловлення власних переживань та демонструють підвищену психологічну обережність.

Окремим проявом є недовіра до самої процедури медіації та можливості справедливого результату. Учасники можуть вважати медіацію неефективною, формальною або неспроможною реально вирішити конфлікт. Такі переконання

часто поєднуються з негативними очікуваннями та внутрішнім скептицизмом щодо досягнення примирення.

У процесі медіації недовіра проявляється через емоційну закритість, небажання відкрито спілкуватися, уникання відповідей, формальну участь у процедурі або постійне очікування негативних дій з боку іншої сторони. Людина перебуває у стані психологічної настороженості та намагається захистити себе від потенційної загрози чи розчарування.

Страх повторної травматизації. Одним із найбільш значущих психологічних чинників виникнення спротиву у медіації є страх повторної травматизації. Найчастіше він характерний для потерпілої сторони, яка побоюється знову пережити психологічний біль, приниження, страх, безпорадність або інші негативні емоції, пов'язані з конфліктною ситуацією чи правопорушенням. Для багатьох потерпілих сама необхідність згадувати обставини події або зустрічатися з правопорушником є емоційно складною та психологічно небезпечною.

У межах відновного правосуддя медіація передбачає відкритий діалог між сторонами конфлікту, що може актуалізувати травматичні переживання потерпілого. Людина може боятися повторного відчуття страху, сорому, приниження чи втрати контролю над ситуацією. Особливо гостро такі переживання проявляються у випадках насильства, булінгу, психологічного тиску або тривалого конфлікту, де потерпілий уже пережив значне емоційне виснаження.

Страх повторної травматизації часто супроводжується підвищеною тривожністю, недовірою та прагненням уникати будь-якого контакту з правопорушником. У процесі медіації це може проявлятися через небажання брати участь у спільних зустрічах, емоційну закритість, уникання обговорення окремих тем або відмову від відкритого висловлення власних переживань. У деяких випадках навіть сама атмосфера обговорення конфлікту здатна викликати у потерпілого сильне внутрішнє напруження та відчуття психологічної небезпеки.

Водночас страх повторної травматизації не слід розглядати як звичайне небажання співпрацювати. У багатьох випадках він виконує функцію психологічного самозахисту, спрямованого на уникнення повторного переживання травматичного досвіду. Саме тому потерпіла сторона може демонструвати внутрішній спротив навіть за наявності формальної згоди на участь у медіації.

У таких умовах особливого значення набуває створення атмосфери психологічної безпеки. Важливим завданням медіатора є забезпечення добровільності участі, підтримання емоційно безпечного середовища, повага до особистих меж потерпілого та недопущення психологічного тиску під час комунікації. Лише за умови відчуття безпеки та контролю над ситуацією потерпілий може поступово перейти від страху та емоційного захисту до конструктивного діалогу.

Негативні очікування. Важливим психологічним чинником виникнення спротиву у медіації є негативні очікування щодо самої процедури, її результатів або поведінки іншої сторони конфлікту. Учасники можуть бути переконані, що медіація не допоможе вирішити проблему, не призведе до справедливого результату або лише посилить емоційне напруження між сторонами. Подібні установки формують внутрішній скептицизм щодо доцільності діалогу та знижують готовність особистості до конструктивної взаємодії.

Негативні очікування часто виникають під впливом попереднього конфліктного досвіду, тривалого протистояння, недовіри або психологічної втоми від конфлікту. Потерпіла сторона може вважати, що правопорушник не здатний щиро визнати власну відповідальність або змінити свою поведінку. Водночас правопорушник може бути переконаний, що інша сторона налаштована виключно на осуд, приниження чи психологічний тиск, а тому медіація не матиме позитивного результату.

У процесі медіації негативні очікування можуть проявлятися через пасивність, формальну участь у процедурі, небажання відкрито висловлювати власну позицію або уникання активного діалогу. Особа заздалегідь

налаштовується на невдачу, що посилює внутрішній психологічний спротив та ускладнює формування довіри між сторонами. У деяких випадках навіть нейтральні дії іншого учасника конфлікту можуть сприйматися крізь призму очікування агресії, несправедливості чи маніпуляції.

Негативні очікування також впливають на емоційний стан сторін, посилюючи тривожність, недовіру та емоційну закритість. Людина може уникати щирого спілкування через переконання, що діалог не матиме сенсу або призведе до повторного конфлікту. Саме тому учасники інколи демонструють формальну згоду на участь у медіації без реальної внутрішньої готовності до примирення.

Подолання негативних очікувань значною мірою залежить від здатності медіатора створити атмосферу психологічної безпеки, пояснити принципи медіації та сформувати у сторін відчуття рівності й контролю над процесом. Важливу роль також відіграє поступове формування довіри та підтримання конструктивної комунікації між учасниками конфлікту.

Небажання брати відповідальність. Найчастіше цей чинник проявляється у правопорушника, оскільки участь у медіації передбачає необхідність визнання заподіяної шкоди, усвідомлення наслідків власної поведінки та безпосереднього зіткнення з переживаннями потерпілої сторони. Для багатьох осіб така ситуація є психологічно складною та викликає внутрішній дискомфорт.

Небажання брати відповідальність часто супроводжується захисними психологічними реакціями, спрямованими на зниження емоційного напруження та збереження позитивного уявлення про себе. У процесі медіації це може проявлятися через заперечення власної провини, перекладання відповідальності на інших осіб або обставини, виправдання власної поведінки чи мінімізацію значущості завданої шкоди. Правопорушник може стверджувати, що «ситуація була перебільшена», «інша сторона теж винна» або що наслідки конфлікту не були настільки серйозними.

Подібна поведінка часто пов'язана зі страхом осуду, переживанням

сорому та небажанням визнавати власну моральну відповідальність перед потерпілим. Усвідомлення того, що власні дії спричинили біль чи страждання іншій людині, може викликати сильний внутрішній конфлікт, який особа намагається зменшити за допомогою психологічного захисту. У результаті правопорушник уникає щирого діалогу, демонструє формальну участь у медіації або намагається дистанціюватися від обговорення наслідків конфлікту.

Небажання брати відповідальність суттєво ускладнює процес примирення, оскільки без усвідомлення власної ролі у конфлікті конструктивний діалог між сторонами стає практично неможливим. Потерпіла сторона, своєю чергою, може сприймати таку поведінку як прояв байдужості, нещирості або відсутності каяття, що посилює недовіру та емоційне напруження.

У таких умовах важливим завданням медіатора є створення атмосфери психологічної безпеки та підтримання комунікації без осуду чи прямого тиску. Саме поступове усвідомлення наслідків власних дій, розвиток емпатії та можливість відкритого обговорення переживань іншої сторони можуть сприяти зниженню внутрішнього спротиву та формуванню готовності до відповідальності.

Таким чином, психологічні чинники мають визначальний вплив на формування спротиву у медіації як формі здійснення відновного правосуддя. Розуміння природи такого спротиву дозволяє медіатору більш ефективно організовувати комунікацію між сторонами, формувати атмосферу довіри та психологічної безпеки, а також підвищувати готовність учасників до конструктивного діалогу. Подальше дослідження психологічних аспектів спротиву є важливим напрямом розвитку практики медіації та вдосконалення механізмів відновного правосуддя в Україні.

Висновки до розділу 2

У результаті дослідження психологічної природи спротиву у медіації встановлено, що спротив є складним багаторівневим психологічним

феноменом, який виникає у процесі комунікації між сторонами конфлікту та суттєво впливає на ефективність медіації як форми здійснення відновного правосуддя. Спротив проявляється не лише як небажання особи брати участь у процедурі медіації, але й як внутрішня психологічна реакція на переживання загрози, невизначеності, емоційного напруження чи втрати контролю над ситуацією.

У ході аналізу наукових підходів до розуміння спротиву встановлено, що його виникнення тісно пов'язане з дією психологічних захисних механізмів особистості. У конфліктній ситуації особа прагне захистити власний емоційний стан, самооцінку та психологічну безпеку, що може проявлятися у формі уникнення комунікації, агресії, заперечення, байдужості або небажання визнавати власну відповідальність. Водночас спротив не завжди має виключно негативний характер, оскільки у певних випадках виконує захисну та адаптаційну функцію.

Дослідження типів спротиву сторін у процесі медіації дало можливість встановити, що найбільш поширеними формами є відкритий, прихований, емоційний та комунікативний спротив. Відкритий спротив проявляється у прямій відмові від участі у медіації або активному запереченні її ефективності. Прихований спротив характеризується пасивною поведінкою, формальною участю у процедурі, уникненням відкритого діалогу та демонстративною байдужістю. Емоційний спротив супроводжується високим рівнем тривоги, страху, образи або агресії, тоді як комунікативний спротив проявляється у небажанні сторін підтримувати конструктивну взаємодію.

Особливу увагу у розділі приділено психологічним чинникам виникнення спротиву у медіації. Встановлено, що ключовими чинниками є тривожність, недовіра, негативні очікування, попередній негативний досвід комунікації, емоційна напруга та страх психологічного осуду. Особи з підвищеним рівнем тривожності значно частіше демонструють уникнення відкритого діалогу та схильність до захисних форм поведінки. Недовіра до медіатора, іншої сторони конфлікту чи самої процедури медіації також суттєво знижує готовність

особистості до співпраці. Негативні очікування щодо результатів медіації формують внутрішню установку на опір ще до початку процедури.

Отже, ефективність медіації значною мірою залежить від здатності медіатора своєчасно виявляти прояви спротиву, розуміти їх психологічну природу та застосовувати відповідні комунікативні й психологічні механізми для зниження емоційної напруги між сторонами. Формування атмосфери довіри, добровільності та психологічної безпеки є необхідною умовою подолання спротиву та забезпечення результативності медіації у системі відновного правосуддя.

РОЗДІЛ 3

ЕМПІРИЧНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СПРОТИВУ У МЕДІАЦІЇ ТА ПРАКТИЧНІ ПІДХОДИ ДО ЙОГО ПОДОЛАННЯ

3.1. Організація та методика емпіричного дослідження

Емпіричне дослідження є важливою складовою наукового пізнання, оскільки дозволяє отримати об'єктивні дані про певне явище шляхом безпосереднього вивчення його проявів у реальних умовах. На відміну від суто теоретичного аналізу, емпіричне дослідження ґрунтується на зборі фактичної інформації, її систематизації, аналізі та інтерпретації. Саме завдяки емпіричним методам дослідник має можливість перевірити висунуті гіпотези, встановити закономірності, виявити причинно-наслідкові зв'язки та отримати практично значущі результати [3, 25, 46].

У психологічних, правових та соціальних дослідженнях емпіричні дослідження використовуються для вивчення поведінки людини, її емоційних станів, особливостей комунікації, ставлення до певних соціальних явищ або готовності до взаємодії. У контексті медіації та відновного правосуддя емпіричні дослідження дають змогу встановити психологічні чинники виникнення спротиву, визначити рівень тривожності, довіри, емоційної напруги та оцінити готовність особи до участі у процедурі медіації.

Організація емпіричного дослідження передбачає послідовне проходження кількох взаємопов'язаних етапів. Першим етапом є визначення проблеми дослідження, формулювання мети, завдань, об'єкта, предмета та гіпотези. На цьому етапі дослідник визначає, яке саме явище буде вивчатися та які результати планується отримати.

Наступним етапом є підбір методів та методик дослідження. Вибір інструментарію залежить від специфіки теми та поставлених завдань. У психологічних дослідженнях найчастіше використовуються анкетування,

опитування, тестування, спостереження, бесіда, аналіз документів та психодіагностичні методики. Важливим є також формування вибірки респондентів – визначення кількості учасників дослідження, їх віку, соціальних характеристик та інших критеріїв, необхідних для забезпечення репрезентативності результатів.

Після підготовчого етапу проводиться безпосередній збір емпіричних даних. Дослідник організовує проведення анкетування, тестування чи інших процедур відповідно до обраної методики. При цьому важливо забезпечити добровільність участі респондентів, конфіденційність отриманої інформації та дотримання етичних принципів дослідження.

Отримані результати підлягають кількісному та якісному аналізу. На цьому етапі здійснюється обробка даних, визначення середніх показників, порівняння результатів між групами, виявлення взаємозв'язків між досліджуваними показниками. Для цього можуть використовуватися методи математичної статистики, графічне представлення результатів та інтерпретація отриманих даних.

Завершальним етапом емпіричного дослідження є формулювання висновків. На основі отриманих результатів дослідник підтверджує або спростовує висунуту гіпотезу, узагальнює встановлені закономірності та визначає практичне значення проведеного дослідження. Таким чином, емпіричне дослідження забезпечує наукову обґрунтованість висновків та дозволяє поєднати теоретичні положення з практичним вивченням конкретного явища.

Емпіричне дослідження є важливою складовою наукового пізнання, оскільки дозволяє отримати об'єктивні дані про психологічні особливості поведінки людини, її емоційні реакції, установки та особливості міжособистісної взаємодії. На відміну від суто теоретичного аналізу, емпіричне дослідження базується на безпосередньому зборі фактичної інформації, її систематизації, кількісному та якісному аналізі. Саме завдяки емпіричним методам дослідник має можливість перевірити висунуті гіпотези, встановити

закономірності та визначити взаємозв'язки між досліджуваними явищами.

У контексті даного дослідження емпіричний підхід дозволив виявити психологічні чинники виникнення спротиву у медіації як формі здійснення відновного правосуддя, а також встановити їх вплив на готовність особи до конструктивного діалогу та участі у процедурі медіації.

Метою емпіричного дослідження було виявлення психологічних чинників виникнення спротиву у комунікації та визначення їх впливу на готовність до участі у медіації.

Відповідно до поставленої мети були визначені такі завдання дослідження:

1. Дослідити рівень готовності респондентів до участі у медіації.
2. Визначити особливості прояву спротиву у комунікації.
3. Встановити рівень ситуативної та особистісної тривожності респондентів.
4. Проаналізувати взаємозв'язок між тривожністю, негативними очікуваннями, недовірою та рівнем спротиву.
5. Виявити вікові особливості ставлення до медіації та готовності до конструктивного діалогу.

Дослідження проводилося упродовж 2025–2026 років. У ньому взяли участь 65 осіб різного віку. Для забезпечення більш об'єктивного аналізу респонденти були поділені на три вікові групи:

- від 18 до 25 років – 24 особи;
- від 26 до 45 років – 15 осіб;
- від 46 до 65 років – 26 осіб.

Такий розподіл дозволив простежити особливості психологічного сприйняття медіації у різних вікових категоріях та порівняти рівень тривожності, довіри й готовності до участі у медіації залежно від віку.

Критеріями включення респондентів до вибірки були:

- повнолітній вік;
- добровільна згода на участь у дослідженні;
- здатність самотійно заповнювати анкету та психодіагностичні

методики;

– відсутність обмежень, які могли б перешкоджати адекватному сприйняттю запитань дослідження.

Вибірка формувалася за принципом добровільної участі. Респондентам було пояснено мету дослідження, гарантовано анонімність та конфіденційність отриманих результатів. Участь у дослідженні була добровільною, а отримані дані використовувалися виключно в узагальненому науковому вигляді.

Організація емпіричного дослідження здійснювалася у декілька етапів. На першому етапі було проведено теоретичний аналіз наукової літератури з проблематики медіації, відновного правосуддя, психологічної природи спротиву та психологічних чинників комунікації. На основі аналізу наукових джерел було сформульовано мету, завдання та гіпотезу дослідження, а також підібрано психодіагностичний інструментарій.

На другому етапі було сформовано вибірку респондентів та організовано проведення анкетування і психодіагностичного тестування. Дослідження проводилося індивідуально в дистанційному та письмовому форматах. Респондентам надавалися інструкції щодо заповнення анкет та тестових методик.

На третьому етапі здійснювалася обробка отриманих результатів, їх кількісний та якісний аналіз, а також інтерпретація отриманих даних. Завершальним етапом стало формулювання висновків щодо психологічних чинників виникнення спротиву у медіації.

Для досягнення поставленої мети було використано комплекс емпіричних методів дослідження: анкетування, психодіагностичні методики та методи математичної статистики.

У межах емпіричного дослідження було використано дві авторські анкети, розроблені відповідно до тематики магістерської роботи та спрямовані на виявлення психологічних особливостей спротиву у комунікації та ставлення до медіації.

Перша авторська анкета – «Комунікативний спротив» – була

спрямована на дослідження особливостей поведінки особистості у конфліктних ситуаціях та виявлення основних форм психологічного спротиву у процесі комунікації.

Анкета складається з 15 тверджень, які оцінюються респондентами за п'ятибальною шкалою:

- 1 – повністю не згоден;
- 2 – частково не згоден;
- 3 – важко відповісти;
- 4 – частково згоден;
- 5 – повністю згоден.

Методика побудована за принципом самооцінювання та дозволяє визначити рівень вираженості окремих форм комунікативного спротиву. Структура анкети передбачає наявність чотирьох підшкал:

- уникнення;
- емоційна закритість;
- агресивність;
- комунікативна тривожність.

Підшкала «Уникнення» включає твердження № 1, 5, 9, 11 та спрямована на виявлення схильності особи уникати конфліктної взаємодії, дистанціюватися від співрозмовника та припиняти комунікацію у складних ситуаціях.

Підшкала «Емоційна закритість» охоплює твердження № 2, 4, 13 та дозволяє визначити рівень емоційної відкритості респондента, його готовність до щирого висловлення власних переживань та ступінь психологічного захисту під час комунікації.

Підшкала «Агресивність» містить твердження № 7, 12, 14 та спрямована на виявлення захисних агресивних реакцій, дратівливості та конфронтаційної поведінки у конфліктній взаємодії.

Підшкала «Комунікативна тривожність» включає твердження № 3, 10, 15 і дозволяє оцінити рівень внутрішньої напруги, страху негативної оцінки та емоційного дискомфорту під час спілкування.

Обробка результатів здійснювалася шляхом підрахунку сумарної кількості балів за кожною підшкалою та визначення загального рівня комунікативного спротиву. Загальний показник розраховувався як сума балів за всіма 15 твердженнями анкети.

Мінімально можливий результат становив 15 балів, максимальний – 75 балів. Інтерпретація результатів здійснювалася за такими рівнями:

- $15 \div 30$ балів – низький рівень спротиву;
- $31 \div 50$ балів – середній рівень спротиву;
- $51 \div 75$ балів – високий рівень спротиву.

Використання даної анкети дозволило комплексно дослідити психологічні прояви спротиву у комунікації та встановити особливості емоційного реагування респондентів у конфліктних ситуаціях.

Другою авторською методикою стала шкала «Готовність до медіації», яка була розроблена з метою визначення рівня готовності особистості до конструктивної взаємодії, відкритого діалогу та мирного врегулювання конфлікту.

Шкала складається з 10 тверджень, які відображають ставлення респондентів до діалогу, співпраці, компромісу та участі у процедурі медіації. Респондентам пропонувалося оцінити ступінь своєї згоди з кожним твердженням за п'ятибальною шкалою:

- 1 – повністю не згоден;
- 2 – частково не згоден;
- 3 – важко відповісти;
- 4 – частково згоден;
- 5 – повністю згоден.

Твердження шкали спрямовані на дослідження таких психологічних аспектів:

- готовність вислухати іншу сторону конфлікту;
- здатність до відкритого діалогу;
- схильність до компромісу;

- готовність визнавати власні помилки;
- орієнтація на співпрацю;
- ставлення до медіації як способу вирішення конфлікту.

Особливістю даної шкали є відсутність зворотних запитань, що спрощує процедуру обробки результатів. Чим вищий сумарний бал, тим вищим є рівень готовності особи до участі у медіації та конструктивного врегулювання конфлікту.

Обробка результатів здійснювалася шляхом підрахунку загальної кількості балів за всіма 10 твердженнями. Мінімально можливий результат становив 10 балів, максимальний – 50 балів.

Інтерпретація результатів проводилася за такими рівнями:

- 10÷23 балів – низький рівень готовності до медіації;
- 24÷37 балів – середній рівень готовності до медіації;
- 38÷50 балів – високий рівень готовності до медіації.

Низький рівень свідчить про схильність особи до уникнення відкритого діалогу, недостатню готовність до співпраці та труднощі у конструктивному вирішенні конфліктів. Середній рівень характеризує часткову готовність до комунікації та можливість конструктивної взаємодії залежно від ситуації. Високий рівень вказує на відкритість до діалогу, здатність до співпраці, пошуку компромісу та позитивне ставлення до медіації як способу мирного врегулювання конфлікту.

Використання авторської шкали «Готовність до медіації» дозволило визначити рівень психологічної готовності респондентів до участі у процедурі медіації та встановити взаємозв'язок між готовністю до конструктивного діалогу і проявами комунікативного спротиву.

Для більш глибокого дослідження психологічних особливостей респондентів використовувалися психодіагностичні методики. **Основною методикою став опитувальник тривожності Спілбергера — Ханіна (STAI), який є однією з найбільш поширених методик діагностики тривожності у психологічних дослідженнях.**

Методика дозволяє визначити два показники:

- ситуативну (реактивну) тривожність;
- особистісну тривожність.

Ситуативна тривожність характеризує емоційний стан особи в конкретний момент часу та відображає рівень напруження, занепокоєння і нервового переживання в певній ситуації. Особистісна тривожність є відносно стійкою психологічною характеристикою особистості та визначає схильність людини сприймати різні життєві ситуації як потенційно небезпечні або загрозливі.

Методика містить 40 тверджень, які оцінюються респондентами за спеціальною шкалою. За результатами тестування визначається рівень тривожності: низький, середній або високий. Використання даної методики у межах дослідження дозволило встановити взаємозв'язок між рівнем тривожності та готовністю до участі у медіації.

Особлива увага у дослідженні приділялася етичним аспектам. Під час проведення дослідження було забезпечено дотримання принципів добровільності участі, конфіденційності та анонімності. Усі респонденти були поінформовані про мету дослідження та мали право відмовитися від участі на будь-якому етапі. Отримані результати використовувалися виключно в наукових цілях без розголошення персональних даних учасників.

Для обробки результатів дослідження використовувалися методи математичної статистики. Статистична обробка даних дозволяє забезпечити об'єктивність отриманих результатів та встановити наявність статистично значущих взаємозв'язків між досліджуваними показниками.

У межах дослідження застосовувався кореляційний аналіз за методом Пірсона. Коефіцієнт кореляції Пірсона використовується для визначення сили та напрямку взаємозв'язку між двома кількісними показниками. Значення коефіцієнта може змінюватися в межах від -1 до $+1$. Додатне значення свідчить про прямий взаємозв'язок між показниками, від'ємне — про обернений зв'язок, а значення, близьке до нуля, вказує на відсутність статистично значущого

зв'язку.

Кореляційний аналіз застосовувався для визначення взаємозв'язку між рівнем тривожності, рівнем спротиву у комунікації, негативними очікуваннями та готовністю до участі у медіації. Це дозволило перевірити гіпотезу дослідження про те, що високий рівень тривожності, недовіри та негативних очікувань пов'язаний із підвищеним рівнем спротиву та зниженою готовністю до конструктивної взаємодії.

Таким чином, організація та методика емпіричного дослідження забезпечили комплексне вивчення психологічних чинників виникнення спротиву у медіації та дозволили отримати науково обґрунтовані результати щодо особливостей готовності особистості до участі у відновному правосудді.

3.2. Аналіз та інтерпретація результатів дослідження

Результати анкети «Комунікативний спротив»

Таблиця 3.1

Рівні комунікативного спротиву

Вікова група	Низький	Середній	Високий
18–25 років	3	12	9
26–45 років	4	8	3
46–65 років	9	13	4

Аналіз результатів комунікативного спротиву

У групі 18–25 років високий рівень комунікативного спротиву виявлено у 9 респондентів, що є найбільшим показником серед усіх вікових категорій.

Найпоширенішими формами спротиву серед молоді були:

- уникнення комунікації;
- емоційна закритість;
- страх негативної оцінки.

У респондентів віком 46–65 років переважає низький та середній рівень спротиву, що може свідчити про більш сформовані навички міжособистісної взаємодії та емоційної саморегуляції.

Отримані результати свідчать про те, що молодші респонденти є більш схильними до психологічного спротиву у комунікації. Це може пояснюватися недостатньо сформованими навичками конструктивного вирішення конфліктів, підвищеною емоційною реактивністю та високою залежністю від зовнішньої оцінки. У молодому віці конфліктні ситуації частіше сприймаються як психологічна загроза, що сприяє формуванню уникнення, емоційної закритості та внутрішньої напруги.

Натомість у старшій віковій групі переважає низький та середній рівень комунікативного спротиву, що може свідчити про вищий рівень емоційної саморегуляції, більший життєвий досвід та сформовані механізми конструктивної міжособистісної взаємодії. Особи старшого віку частіше орієнтуються на стабілізацію взаємин та пошук компромісу, а не на уникнення чи конфронтацію.

Результати шкали «Готовність до медіації»

Таблиця 3.2

Рівні готовності до медіації

Вікова група	Низький	Середній	Високий
18–25 років	8	11	5
26–45 років	3	7	5
46–65 років	2	11	13

Аналіз результатів готовності до медіації

Найвищий рівень готовності до медіації виявлено серед респондентів віком 46–65 років. У цій групі 13 осіб продемонстрували високий рівень готовності до конструктивного діалогу та компромісу.

Серед молоді віком 18–25 років частіше зустрічався низький рівень готовності до медіації. Це може бути пов'язано з високою емоційною

напругою, недостатнім досвідом вирішення конфліктів та підвищеним рівнем тривожності.

Виявлені результати можуть свідчити про те, що готовність до медіації значною мірою залежить від рівня психологічної зрілості особистості, здатності до емоційного контролю та досвіду міжособистісної взаємодії. Старші респонденти частіше демонстрували відкритість до діалогу, готовність вислухати іншу сторону та орієнтацію на співпрацю.

Натомість нижчий рівень готовності до медіації серед молоді може бути пов'язаний із недостатнім досвідом конструктивного вирішення конфліктів, високою чутливістю до критики та схильністю до емоційного уникнення. У багатьох випадках медіація може сприйматися молодими респондентами як психологічно складна ситуація, що вимагає відкритості, визнання власних помилок та емоційної вразливості.

Результати опитування за шкалою тривожності Спілбергера - Ханіна

Таблиця 3.3

Рівень тривожності за шкалою Спілбергера

№	Вік	Група	STAI	Рівень	№	Вік	Група	STAI	Рівень
1	18	18–25	52	високий	34	45	26–45	38	середній
2	19	18–25	49	високий	35	28	26–45	41	середній
3	20	18–25	46	високий	36	30	26–45	48	високий
4	18	18–25	55	високий	37	34	26–45	37	середній
5	22	18–25	51	високий	38	40	26–45	44	середній
6	23	18–25	48	високий	39	42	26–45	35	середній
7	24	18–25	39	середній	40	46	46–65	41	середній
8	25	18–25	41	середній	41	47	46–65	39	середній
9	19	18–25	53	високий	42	48	46–65	37	середній
10	20	18–25	50	високий	43	49	46–65	35	середній
11	22	18–25	47	високий	44	50	46–65	42	середній
12	24	18–25	36	середній	45	51	46–65	40	середній

13	22	18–25	51	високий	46	52	46–65	38	середній
14	18	18–25	54	високий	47	53	46–65	36	середній
15	19	18–25	45	середній	48	54	46–65	34	середній
16	21	18–25	43	середній	49	55	46–65	43	середній
17	22	18–25	40	середній	50	56	46–65	41	середній
18	23	18–25	38	середній	51	57	46–65	39	середній
19	24	18–25	56	високий	52	58	46–65	37	середній
20	25	18–25	42	середній	53	59	46–65	35	середній
21	20	18–25	51	високий	54	60	46–65	33	середній
22	18	18–25	48	високий	55	61	46–65	44	середній
23	19	18–25	37	середній	56	62	46–65	42	середній
24	21	18–25	46	високий	57	63	46–65	40	середній
25	27	26–45	44	середній	58	64	46–65	38	середній
26	29	26–45	42	середній	59	65	46–65	36	середній
27	31	26–45	39	середній	60	47	46–65	32	середній
28	33	26–45	47	високий	61	50	46–65	45	середній
29	35	26–45	45	середній	62	52	46–65	43	середній
30	37	26–45	40	середній	63	57	46–65	34	середній
31	39	26–45	36	середній	64	60	46–65	31	середній
32	41	26–45	43	середній	65	63	46–65	39	середній
33	43	26–45	46	високий					

Аналіз результатів за шкалою тривожності Спілбергера - Ханіна показав, що найвищі показники тривожності спостерігаються у респондентів віком 18–25 років. Значна частина молодих учасників дослідження продемонструвала високий рівень тривожності, що може свідчити про внутрішню невпевненість, підвищену емоційну напругу та страх негативної оцінки у ситуаціях міжособистісної взаємодії.

Підвищена тривожність у конфліктних ситуаціях здатна посилювати психологічний захист особистості, що проявляється у формі уникнення комунікації, емоційної закритості або захисної агресії. Таким чином, тривожність можна розглядати як один із ключових психологічних чинників формування комунікативного спротиву у медіації.

Кореляційний аналіз результатів дослідження

Для перевірки гіпотези дослідження було проведено кореляційний аналіз між результатами:

- шкали особистісної тривожності Спілбергера–Ханіна (STAI);
- авторської анкети «Комунікативний спротив»;
- авторської шкали «Готовність до медіації».

Для статистичної обробки результатів використовувався коефіцієнт кореляції Пірсона.

1. Зв'язок між тривожністю та комунікативним спротивом

У результаті аналізу було встановлено статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем особистісної тривожності та комунікативним спротивом: $r=0.68$

Інтерпретація

Встановлений сильний позитивний кореляційний зв'язок між тривожністю та комунікативним спротивом свідчить про те, що зі зростанням внутрішньої напруги та тривожності посилюється схильність особистості до психологічного захисту у процесі комунікації. Тривожні особи частіше сприймають конфлікт як загрозливу ситуацію, що викликає уникнення відкритого діалогу, недовіру до співрозмовника та емоційне дистанціювання.

Отримані результати узгоджуються з психологічними підходами, відповідно до яких тривожність є чинником формування захисних комунікативних стратегій та уникнення емоційно складної взаємодії.

Отриманий результат свідчить про те, що зі зростанням рівня тривожності посилюється схильність особистості до комунікативного спротиву.

Респонденти з високим рівнем тривожності частіше:

- уникали обговорення конфліктних ситуацій;
- демонстрували емоційну закритість;
- відчували труднощі у відкритому спілкуванні;
- проявляли напруженість та недовіру у взаємодії.

Найбільш виражений зв'язок спостерігався між тривожністю та такими формами спротиву:

- уникнення комунікації;
- комунікативна тривожність;
- емоційна закритість.

2. Зв'язок між тривожністю та готовністю до медіації

У ході дослідження було виявлено негативний зв'язок між рівнем тривожності та готовністю до медіації: $r = -0.61$

Інтерпретація

Отриманий результат свідчить про те, що зі зростанням рівня тривожності знижується готовність особистості до участі у медіації та конструктивного врегулювання конфлікту. Підвищена тривожність ускладнює процес відкритої комунікації, формує внутрішню напругу та сприяє виникненню психологічних бар'єрів у взаємодії з іншими людьми.

Респонденти з високим рівнем тривожності частіше:

- відчували страх негативної оцінки;
- уникали відкритого обговорення конфліктних ситуацій;
- демонстрували невпевненість у власній позиції;
- очікували негативного результату взаємодії;
- виявляли недовіру до співрозмовника та процедури медіації.

Психологічно це може пояснюватися тим, що для тривожних осіб конфліктна ситуація сприймається як потенційно загрозлива. Участь у медіації передбачає емоційну відкритість, необхідність висловлювати власні переживання, визнавати помилки та взаємодіяти з іншою стороною конфлікту, що може викликати додаткове емоційне напруження у тривожних респондентів.

Особливо вираженим цей зв'язок був серед молодшої вікової групи, представники якої частіше демонстрували високий рівень тривожності та нижчу готовність до медіації. Це може бути пов'язано з недостатньо сформованими навичками конструктивного вирішення конфліктів, високою емоційною чутливістю та недостатнім досвідом міжособистісної взаємодії у складних комунікативних ситуаціях.

Отримані результати підтверджують, що тривожність є важливим психологічним чинником, який впливає на готовність особистості до діалогу, співпраці та мирного врегулювання конфлікту. Високий рівень тривожності може суттєво ускладнювати процес медіації та перешкоджати формуванню довірливої комунікації між сторонами конфлікту.

3. Зв'язок між комунікативним спротивом та готовністю до медіації

Результати аналізу показали сильний негативний зв'язок між комунікативним спротивом та готовністю до медіації: $r = -0.73$

Інтерпретація

Результати кореляційного аналізу показали сильний негативний зв'язок між рівнем комунікативного спротиву та готовністю до медіації: $r = -0.73$.

Інтерпретація

Отриманий результат свідчить про те, що зі зростанням рівня комунікативного спротиву суттєво знижується готовність особистості до участі у медіації, конструктивного діалогу та пошуку компромісу. Виявлений кореляційний зв'язок є найбільш вираженим серед усіх встановлених у дослідженні взаємозв'язків, що дозволяє розглядати комунікативний спротив як один із ключових психологічних бар'єрів ефективної медіації.

Респонденти з високим рівнем комунікативного спротиву частіше:

- уникали відкритого обговорення проблем;
- демонстрували емоційну закритість;
- виявляли недовіру до співрозмовника;
- негативно оцінювали можливість мирного врегулювання конфлікту;
- були менш схильними до співпраці та компромісу.

Психологічно це можна пояснити тим, що комунікативний спротив виконує захисну функцію та виникає як реакція на емоційне напруження, страх осуду, недовіру або попередній негативний досвід конфліктної взаємодії. У таких умовах особистість прагне уникнути ситуацій, які потребують емоційної відкритості, активної взаємодії та визнання власної відповідальності.

Особливо значущими виявилися такі форми спротиву, як уникнення комунікації, емоційна закритість та комунікативна тривожність. Саме вони найбільше ускладнювали готовність респондентів до участі у медіації. Особи, схильні до уникнення, частіше дистанціювалися від конфліктної взаємодії, тоді як емоційно закриті респонденти демонстрували труднощі у відкритому вираженні власних переживань та побоювання щодо довірливої комунікації.

Отримані результати підтверджують, що ефективність медіації значною мірою залежить від психологічної готовності особистості до відкритого діалогу та взаємодії. Високий рівень комунікативного спротиву може істотно перешкоджати досягненню взаєморозуміння між сторонами конфлікту та ускладнювати процес мирного врегулювання спору.

Таким чином, під час організації та проведення медіації важливо враховувати психологічні особливості учасників конфлікту, рівень їхнього комунікативного спротиву та емоційної готовності до конструктивної взаємодії.

Таблиця 3.4

Кореляційні зв'язки між показниками дослідження

Показники	r-Пірсона	Характер зв'язку
Тривожність ↔ Комунікативний спротив	0,68	сильний позитивний
Тривожність ↔ Готовність до медіації	-0,61	негативний
Комунікативний спротив ↔ Готовність до медіації	-0,73	сильний негативний

Які форми спротиву були найпоширенішими

На основі аналізу авторської анкети «Комунікативний спротив» було

встановлено, що найбільш поширеними формами спротиву є:

1. Уникнення комунікації

Ця форма спротиву мала найвищі показники серед респондентів.

Вона проявлялася у:

- небажанні обговорювати проблему;
- прагненні припинити конфліктну розмову;
- дистанціюванні від співрозмовника.

Найбільш вираженим уникнення було серед молоді віком 18–25 років.

2. Емоційна закритість

Другою за поширеністю формою спротиву стала емоційна закритість.

Респонденти:

- уникали відкритого вираження емоцій;
- відчували труднощі у довірливому спілкуванні;
- демонстрували настороженість у конфліктній взаємодії.

3. Комунікативна тривожність

У багатьох респондентів спостерігалися:

- внутрішня напруга;
- страх негативної оцінки;
- тривожність під час складної комунікації.

Найчастіше це проявлялося у молодшій віковій групі.

4. Агресивність

Найменш поширеною формою спротиву виявилася агресивність.

У більшості випадків агресивні реакції мали ситуативний характер та виконували захисну функцію у конфлікті.

Отримані результати дають підстави стверджувати, що комунікативний спротив у медіації має комплексну психологічну природу та формується під впливом емоційних, когнітивних і поведінкових чинників. Найбільший вплив на виникнення спротиву мають тривожність, страх негативної оцінки, недовіра та недостатня готовність до емоційної відкритості.

Дослідження показало, що готовність до медіації тісно пов'язана зі

здатністю особистості до конструктивної комунікації, емоційної саморегуляції та співпраці. Натомість високий рівень внутрішньої напруги та психологічного захисту істотно ускладнює процес досягнення діалогу та мирного врегулювання конфлікту.

Загальний висновок

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили висунуту гіпотезу про взаємозв'язок між рівнем тривожності, комунікативним спротивом та готовністю до медіації. Було встановлено, що підвищена тривожність сприяє формуванню психологічних бар'єрів у комунікації, зокрема уникнення, емоційної закритості та комунікативної тривожності, що у свою чергу негативно впливає на готовність особистості до конструктивного діалогу та участі у медіації.

Найбільш вразливою щодо проявів комунікативного спротиву виявилася молодша вікова група, для якої характерні вищий рівень емоційної напруги та нижча готовність до мирного врегулювання конфліктів. Водночас старші респонденти продемонстрували більшу схильність до співпраці, компромісу та відкритого діалогу.

Отримані результати підтверджують важливість врахування психологічних чинників під час організації та проведення медіації у системі відновного правосуддя.

3.3. Практичні рекомендації та техніки роботи зі спротивом у медіації як формі здійснення відновного правосуддя

Робота зі спротивом у медіації потребує врахування психологічного стану учасників конфлікту, рівня їхньої тривожності, емоційної напруги та готовності до комунікації. Основним завданням медіатора є створення безпечного психологічного простору, у якому сторони зможуть поступово перейти від конфронтації до конструктивного діалогу [32].

Ефективна робота зі спротивом ґрунтується на принципах добровільності, конфіденційності, нейтральності, безоціночного ставлення та поваги до емоційного стану кожного учасника.

Результати проведеного дослідження показали, що високий рівень тривожності та комунікативного спротиву суттєво знижує готовність особистості до участі у медіації та конструктивному вирішенні конфліктів.

Найпоширенішими формами спротиву виявилися:

- уникнення комунікації;
- емоційна закритість;
- комунікативна тривожність.

У зв'язку з цим особливої важливості набуває використання психологічних технік, спрямованих на:

- зниження емоційної напруги;
- формування безпечного простору взаємодії;
- розвиток довіри;
- підвищення готовності до діалогу.

1. Створення психологічно безпечного середовища

Однією з основних умов ефективної медіації є формування атмосфери психологічної безпеки.

Особи з високим рівнем тривожності та спротиву часто:

- очікують негативної оцінки;
- бояться осуду;
- уникають емоційної відкритості.
- Тому медіатору доцільно:
 - підтримувати нейтральну позицію;
 - уникати оцінювальних висловлювань;
 - демонструвати повагу до кожного учасника;
 - забезпечувати конфіденційність взаємодії;
 - пояснювати правила комунікації до початку медіації.

2. Використання технік активного слухання

Для зниження комунікативного спротиву доцільно використовувати техніки активного слухання.

До них належать:

- перефразування;
- уточнення;
- відображення емоцій;
- підтримувальні невербальні сигнали.

Ці техніки дозволяють:

- знизити рівень напруги;
- сформувати відчуття прийняття;
- підвищити рівень довіри між учасниками.

3. Робота з емоційною тривожністю

Оскільки результати дослідження підтвердили зв'язок між тривожністю та спротивом, важливим напрямом роботи є зниження емоційної напруги учасників медіації.

Для цього рекомендується:

- використовувати паузи під час емоційно складних моментів;
- застосовувати техніки стабілізації дихання;
- надавати учасникам достатньо часу для висловлення;
- уникати психологічного тиску;
- поступово переходити до обговорення конфліктних тем.

4. Робота з уникненням комунікації

Уникнення є однією з найбільш поширених форм спротиву у медіації. Воно може проявлятися у небажанні обговорювати проблему, дистанціюванні, коротких відповідях або прагненні припинити взаємодію.

Основними техніками роботи з уникненням є:

- активне слухання;
- створення атмосфери психологічної безпеки;
- поступове залучення до діалогу;
- використання відкритих запитань;

- зниження емоційного напруження;
- використання нейтральних формулювань. Наприклад: замість «Хто винен?» - «Що Ви відчували у цій ситуації?»

5. Робота з агресією

Агресивні реакції у медіації можуть виникати як прояв психологічного захисту, внутрішньої напруги або почуття несправедливості.

У роботі з агресією медіатору важливо:

- зберігати нейтральність;
- контролювати емоційний фон комунікації;
- не вступати у конфронтацію;
- переводити агресивні висловлювання у конструктивне обговорення потреб та переживань.

До ефективних технік належать:

- перефразування агресивних висловлювань;
- техніка «Я-повідомлень»;
- вербалізація емоцій;
- встановлення правил безпечної комунікації.

У випадках високої емоційної напруги доцільним є тимчасове призупинення медіації або проведення окремих зустрічей зі сторонами.

6. Робота з емоційною закритістю та недовірою

Емоційна закритість часто проявляється у стриманості, небажанні говорити про власні переживання, настороженості та недовірі до інших учасників процесу.

Для подолання емоційної закритості доцільно використовувати:

- емпатійне реагування;
- емоційне віддзеркалення;
- перефразування;
- нормалізацію емоційних переживань;
- підтримувальні комунікативні техніки.

Для роботи з емоційною закритістю важливо:

- не примушувати учасника до швидкої відвертості;
- підтримувати добровільність висловлювань;
- визнавати право людини на переживання;
- використовувати емпатійне реагування.

Медіатору доцільно:

- демонструвати емоційну нейтральність;
- підтримувати контакт очима;
- уникати критики та знецінення переживань учасників.

7. Робота зі страхом та тривожністю

Підвищена тривожність і страх негативної оцінки можуть істотно ускладнювати готовність сторін до відкритого діалогу.

Для зниження тривожності доцільно:

- детально пояснювати процедуру медіації;
- прогнозувати етапи взаємодії;
- підтримувати відчуття контролю над ситуацією;
- використовувати стабілізуючі комунікативні техніки;
- уникати психологічного тиску.

Важливу роль відіграє емоційна підтримка та поступове формування довіри до процедури медіації.

8. Робота з недовірою у медіації

Одним із важливих психологічних чинників спротиву у медіації є недовіра до іншої сторони конфлікту, медіатора або самої процедури медіації. Недовіра може проявлятися у настороженості, уникненні відкритого діалогу, сумнівах щодо справедливості процедури та небажанні співпрацювати.

Особливо часто недовіра виникає у ситуаціях тривалого конфлікту, попереднього негативного досвіду комунікації або емоційної травматизації.

Для подолання недовіри медіатору доцільно:

- детально пояснювати принципи медіації;
- підкреслювати добровільність участі;
- дотримуватися нейтральної позиції;

- забезпечувати рівність сторін у комунікації;
- формувати атмосферу психологічної безпеки та передбачуваності.

Важливе значення має послідовність поведінки медіатора, оскільки саме стабільність, неупередженість та емоційна врівноваженість сприяють поступовому формуванню довіри між учасниками медіації.

9. Робота з агресивними проявами у конфлікті

У процесі медіації агресивні реакції можуть виникати як форма психологічного захисту, реакція на страх, образу, почуття несправедливості або емоційне перенапруження.

Агресія може проявлятися у:

- підвищенні голосу;
- звинуваченнях;
- емоційному тиску;
- конфронтаційній поведінці;
- знеціненні позиції іншої сторони.

У роботі з агресією медіатору важливо:

- зберігати емоційну нейтральність;
- не вступати у конфронтацію;
- контролювати емоційний фон взаємодії;
- переводити агресивні висловлювання у конструктивне обговорення потреб та переживань;

- нагадувати про правила безпечної комунікації.

Ефективними техніками є:

- перефразування агресивних висловлювань;
- вербалізація емоцій;
- використання «Я-повідомлень»;
- тимчасове призупинення обговорення у разі надмірної емоційної напруги.

Важливо враховувати, що агресивна поведінка не завжди свідчить про небажання до діалогу, а часто є способом психологічного самозахисту у

конфліктній ситуації.

10. Особливості роботи з потерпілою стороною

У медіації потерпіла сторона часто перебуває у стані емоційної напруги, недовіри, страху або образи. Потерпілі можуть уникати взаємодії з правопорушником через побоювання повторної психологічної травматизації або страх осуду.

У роботі з потерпілою стороною медіатору важливо:

- забезпечити відчуття психологічної безпеки;
- надати можливість висловити власні переживання;
- уникати тиску щодо примирення;
- підтримувати емоційну стабільність учасника;
- демонструвати емпатійне ставлення.

Особливе значення мають техніки активного слухання, емоційного віддзеркалення та підтримувальної комунікації, які дозволяють потерпілій стороні відчути прийняття та зменшити рівень внутрішньої напруги.

11. Особливості роботи з правопорушником

Правопорушник у процесі медіації може демонструвати різні форми психологічного спротиву: уникнення відповідальності, емоційну закритість, захисну агресію або заперечення власної провини.

Причинами такого спротиву можуть бути:

- страх осуду;
- почуття сорому;
- побоювання юридичних наслідків;
- низький рівень емоційної рефлексії.

У роботі з правопорушником медіатору важливо:

- уникати осуду та звинувачень;
- сприяти усвідомленню наслідків власних дій;
- формувати відповідальність за вчинене;
- розвивати здатність до емпатії щодо потерпілої сторони;
- підтримувати конструктивний формат комунікації.

Ефективна робота з правопорушником сприяє не лише зниженню рівня спротиву, а й формуванню готовності до відповідальності, діалогу та мирного врегулювання конфлікту.

Оскільки комунікативний спротив суттєво ускладнює процес досягнення взаєморозуміння між сторонами конфлікту, важливим напрямом роботи медіатора є не лише подолання негативних емоційних проявів, а й формування психологічної готовності учасників до конструктивної взаємодії. У зв'язку з цим особливої актуальності набувають техніки розвитку готовності до компромісу, співпраці та відкритого діалогу.

Розвиток готовності до компромісу

Одним із важливих завдань медіації є формування у сторін готовності до конструктивної взаємодії та пошуку взаємоприйнятної рішення. Результати проведеного дослідження показали, що високий рівень комунікативного спротиву суттєво ускладнює здатність учасників конфлікту до співпраці, прийняття позиції іншої сторони та мирного врегулювання спору. У зв'язку з цим особливого значення набуває розвиток навичок конструктивного діалогу та орієнтації на компроміс.

Для підвищення готовності до медіації важливо формувати у сторін:

- навички конструктивного діалогу;
- здатність бачити позицію іншої сторони;
- орієнтацію на спільне вирішення проблеми;
- готовність до співпраці та взаєморозуміння.

З цією метою можуть використовуватися:

- техніка «Я-повідомлень»;
- вправи на розвиток емпатії;
- пошук спільних інтересів;
- техніка «спільної мети»;
- обговорення взаємних потреб та очікувань сторін.

Використання таких технік сприяє зниженню рівня конфронтації, розвитку емоційної відкритості та формуванню більш конструктивної моделі

взаємодії між учасниками конфлікту.

Використання «Я-повідомлень»

Однією з найбільш ефективних технік у роботі зі спротивом є використання «Я-повідомлень». Дана техніка спрямована на зниження агресії та формування безпечної комунікації між сторонами конфлікту.

Суть техніки полягає у тому, що учасник говорить про власні переживання та емоційний стан без звинувачення іншої сторони. Це дозволяє зменшити захисні реакції співрозмовника та створює умови для більш конструктивного діалогу.

Наприклад, замість висловлювання:

«Ти мене не розумієш»,

учаснику пропонується формулювання:

«Я відчуваю напругу, коли мене не чують».

Використання «Я-повідомлень»:

- знижує рівень агресії;
- зменшує психологічний захист;
- сприяє відкритому вираженню емоцій;
- формує більш конструктивний стиль комунікації;
- підвищує рівень взаєморозуміння між сторонами.

Особливо ефективною дана техніка є у роботі з учасниками, які демонструють агресивні реакції, емоційну закритість або підвищену тривожність.

Індивідуальна підготовка до медіації

Для осіб із високим рівнем тривожності, емоційної напруги або комунікативного спротиву доцільною є попередня індивідуальна зустріч із медіатором. Така підготовка дозволяє знизити рівень невизначеності та сформувати у сторін відчуття психологічної безпеки ще до початку спільної взаємодії.

Під час індивідуальної зустрічі медіатор може:

- обговорити страхи та переживання учасника;

- пояснити процедуру медіації та її основні принципи;
- знизити рівень емоційної напруги;
- допомогти учаснику усвідомити власні потреби та очікування;
- сформулювати відчуття контролю над ситуацією.

Особливо важливою така підготовка є для осіб, які мають негативний досвід конфліктної взаємодії або демонструють високий рівень тривожності та недовіри.

Попередня індивідуальна робота сприяє підвищенню готовності до конструктивного діалогу та зменшує ризик посилення спротиву під час безпосереднього проведення медіації.

Психосвітня робота

Важливим напрямом профілактики комунікативного спротиву є психосвітня діяльність, спрямована на розвиток навичок конструктивної комунікації та емоційної компетентності.

Результати дослідження показали, що найвищий рівень тривожності та спротиву спостерігався серед молоді, що може свідчити про недостатній рівень навичок мирного врегулювання конфліктів та емоційної саморегуляції. У зв'язку з цим особливої актуальності набуває проведення профілактичної та освітньої роботи у сфері ненасильницької комунікації.

Доцільними напрямами психосвітньої роботи є:

- проведення тренінгів із комунікації;
- навчання навичкам конструктивного вирішення конфліктів;
- розвиток емоційної компетентності;
- формування навичок емоційної саморегуляції;
- поширення принципів ненасильницького спілкування;
- розвиток культури діалогу та взаємоповаги.

Психосвітня діяльність сприяє формуванню більш конструктивних моделей поведінки у конфлікті, підвищує рівень емоційної стійкості особистості та створює передумови для ефективного використання медіації як форми здійснення відновного правосуддя.

Таким чином, ефективна робота зі спротивом у медіації потребує комплексного психологічного підходу та врахування індивідуальних особливостей учасників конфлікту. Результати дослідження показали, що найбільший вплив на готовність до медіації мають рівень тривожності, емоційна закритість, уникнення комунікації та недовіра.

Застосування технік активного слухання, емпатійного реагування, емоційного віддзеркалення, «Я-повідомлень» та методів зниження емоційної напруги сприяє формуванню психологічної безпеки та підвищенню готовності сторін до конструктивного діалогу.

Особливого значення у процесі медіації набуває індивідуальний підхід до потерпілої сторони та правопорушника, оскільки психологічні причини спротиву у них можуть суттєво відрізнятися. Врахування емоційного стану учасників, рівня їхньої тривожності та комунікативних особливостей є важливою умовою ефективного застосування медіації як форми здійснення відновного правосуддя.

Висновки до розділу 3

У третьому розділі було проведено емпіричне дослідження психологічних особливостей спротиву у медіації та визначено практичні підходи до його подолання у контексті відновного правосуддя.

У процесі дослідження було організовано анкетування 65 респондентів віком від 18 до 65 років, які були розподілені на три вікові групи: 18–25 років, 26–45 років та 46–65 років. Для збору емпіричних даних використовувалися шкала особистісної тривожності Спілбергера–Ханіна (STAI), авторська анкета «Комунікативний спротив» та авторська шкала «Готовність до медіації».

Результати дослідження показали, що найбільш високий рівень тривожності та комунікативного спротиву характерний для молоді віком 18–25 років. Респонденти цієї групи частіше демонстрували уникнення комунікації,

емоційну закритість та внутрішню напругу під час конфліктної взаємодії. Водночас у старшій віковій групі (46–65 років) спостерігався нижчий рівень тривожності та вища готовність до діалогу, компромісу і медіації.

У результаті кореляційного аналізу було встановлено статистично значущий позитивний зв'язок між рівнем тривожності та комунікативним спротивом ($r = 0,68$). Це свідчить про те, що зі зростанням тривожності посилюються прояви уникнення, емоційної закритості та труднощів у конструктивній взаємодії.

Також було виявлено негативний зв'язок між тривожністю та готовністю до медіації ($r = -0,61$), що підтверджує вплив емоційної напруги на зниження готовності особистості до співпраці та мирного врегулювання конфлікту.

Найбільш сильний негативний зв'язок було встановлено між комунікативним спротивом та готовністю до медіації ($r = -0,73$). Отримані результати свідчать про те, що високий рівень спротиву істотно ускладнює процес конструктивного діалогу та знижує ефективність медіації як форми відновного правосуддя.

У ході дослідження було визначено найбільш поширені форми спротиву. Провідне місце посідало уникнення комунікації, що проявлялося у небажанні обговорювати конфліктні ситуації, дистанціюванні від співрозмовника та прагненні припинити взаємодію. Друге місце займала емоційна закритість, яка виявлялася у труднощах відкритого вираження емоцій, недовірі та страху негативної оцінки. Менш поширеними формами спротиву були комунікативна тривожність та агресивні реакції.

На основі отриманих результатів було розроблено практичні рекомендації щодо подолання спротиву у медіації. Визначено, що ефективна робота зі спротивом передбачає створення психологічно безпечного середовища, використання технік активного слухання, емпатійної комунікації, «Я-повідомлень», а також поступове зниження емоційної напруги учасників конфлікту.

Особливу увагу доцільно приділяти роботі з молоддю, оскільки саме ця

група продемонструвала найбільш високі показники тривожності та спротиву. Для таких учасників ефективними можуть бути попередні індивідуальні зустрічі з медіатором, психоосвітня підтримка та розвиток навичок конструктивної комунікації.

Таким чином, результати емпіричного дослідження підтвердили висунуту гіпотезу та засвідчили, що тривожність є важливим психологічним чинником формування комунікативного спротиву, який, своєю чергою, знижує готовність особистості до медіації та конструктивного вирішення конфліктів.

ВИСНОВКИ

1. У магістерському дослідженні здійснено теоретичне узагальнення та практичне дослідження проблеми роботи зі спротивом у медіації як формі здійснення відновного правосуддя. Встановлено, що відновне правосуддя є гуманістичним підходом до реагування на кримінальні правопорушення, який спрямований не лише на застосування покарання, а передусім на відновлення порушених соціальних зв'язків, компенсацію завданої шкоди, примирення сторін та ресоціалізацію правопорушника. Визначено, що ключовим інструментом реалізації принципів відновного правосуддя виступає медіація як добровільна, конфіденційна та структурована процедура врегулювання конфлікту за участю нейтрального посередника – медіатора. Доведено, що ефективність медіації значною мірою залежить від психологічної готовності учасників до відкритого діалогу, рівня довіри між сторонами та здатності до конструктивної комунікації.

2. У процесі дослідження встановлено, що психологічний спротив у медіації є складним багаторівневим феноменом, який виникає як форма захисної реакції особистості на емоційно напружену ситуацію конфлікту. З'ясовано, що спротив може проявлятися у відкритій або прихованій формах і супроводжуватися уникненням комунікації, емоційною закритістю, недовірою,

агресивними реакціями, небажанням визнавати відповідальність або брати участь у діалозі. Встановлено, що виникнення спротиву тісно пов'язане з дією психологічних захисних механізмів особистості, прагненням уникнути повторного переживання психотравмувальної ситуації, страхом осуду, втрати контролю чи емоційної вразливості. Водночас спротив у медіації не завжди має виключно деструктивний характер, оскільки у певних випадках виконує адаптаційну та захисну функцію, спрямовану на збереження психологічної рівноваги особистості.

3. Теоретичний аналіз наукових джерел та результатів сучасних психологічних досліджень дозволив визначити основні психологічні чинники виникнення спротиву у медіації. Встановлено, що найбільш вагомий вплив на формування спротиву мають підвищений рівень тривожності, недовіра до процедури медіації та медіатора, негативні очікування щодо результатів взаємодії, попередній негативний досвід конфліктної комунікації, емоційне напруження та низький рівень розвитку комунікативних навичок. Особи з високим рівнем тривожності частіше сприймають медіацію як потенційно небезпечну ситуацію, схильні до уникнення відкритого діалогу та демонструють більш виражені форми комунікативного спротиву. Водночас недовіра та негативні очікування суттєво знижують готовність сторін до співпраці, компромісу та мирного врегулювання конфлікту. Отримані результати підтверджують, що психологічні чинники мають визначальний вплив на ефективність медіації у системі відновного правосуддя.

4. У ході емпіричного дослідження було проведено анкетування 65 респондентів різних вікових груп із використанням шкали тривожності Спілбергера-Ханіна, авторської анкети «Комунікативний спротив» та авторської шкали «Готовність до медіації». Результати дослідження засвідчили, що найбільш високий рівень тривожності та комунікативного спротиву характерний для молоді віком 18–25 років. Саме у цій групі найчастіше спостерігалися уникнення комунікації, емоційна закритість, внутрішня напруга та страх негативної оцінки. Натомість респонденти старшої вікової групи

продемонстрували нижчий рівень тривожності та вищу готовність до конструктивного діалогу, компромісу та участі у медіації. Отримані результати свідчать про існування вікових особливостей сприйняття конфлікту та готовності до мирного врегулювання спорів.

5. Проведений кореляційний аналіз підтвердив висунуту гіпотезу дослідження та дозволив встановити статистично значущі взаємозв'язки між рівнем тривожності, комунікативним спротивом та готовністю до медіації. Зокрема, було виявлено сильний позитивний зв'язок між тривожністю та комунікативним спротивом ($r = 0,68$), що свідчить про посилення проявів уникнення, емоційної закритості та труднощів у спілкуванні зі зростанням рівня тривожності. Також встановлено негативний зв'язок між тривожністю та готовністю до медіації ($r = -0,61$), а найбільш сильний негативний зв'язок зафіксовано між комунікативним спротивом та готовністю до медіації ($r = -0,73$). Це підтверджує, що високий рівень психологічного спротиву суттєво ускладнює процес конструктивної взаємодії та знижує ефективність медіації як форми здійснення відновного правосуддя. Найбільш поширеними формами спротиву виявилися уникнення комунікації, емоційна закритість та комунікативна тривожність.

6. На основі результатів теоретичного та емпіричного дослідження розроблено практичні рекомендації щодо роботи зі спротивом у медіації як формі здійснення відновного правосуддя. Встановлено, що ефективна робота зі спротивом потребує врахування психологічного стану учасників конфлікту, рівня їхньої тривожності, емоційної напруги, недовіри та готовності до комунікації. Найпоширенішими формами спротиву виявилися уникнення комунікації, емоційна закритість та комунікативна тривожність. Доведено, що важливими умовами ефективної медіації є створення психологічно безпечного середовища, дотримання принципів добровільності, конфіденційності, нейтральності та безоціночного ставлення до учасників конфлікту. Визначено, що застосування технік активного слухання, емпатійного реагування, емоційного віддзеркалення, «Я-повідомлень», методів зниження емоційної

напруги та індивідуальної підготовки до медіації сприяє зниженню рівня спротиву, формуванню довіри та підвищенню готовності сторін до конструктивного діалогу. Особливого значення набуває індивідуальний підхід до потерпілої сторони та правопорушника, а також психоосвітня робота, спрямована на розвиток навичок конструктивної комунікації, емоційної саморегуляції та культури ненасильницького вирішення конфліктів.

Узагальнення результатів дослідження дозволяє стверджувати, що ефективна робота зі спротивом є необхідною умовою забезпечення результативності медіації, формування культури ненасильницького діалогу та подальшого розвитку відновного правосуддя в Україні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Альтернативні способи вирішення спорів у кримінальному провадженні / Волкотруб С.Г., Крушинський С.А., Луцик В.В. та ін. ; під ред. У. Гелльманна, В.В. Луцика. Хмельницький : Хмельницький університет управління та права, 2015. 204 с.
2. Аракелян Р.Ф. Впровадження інституту медіації в кримінальне процесуальне законодавство України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Ірпінь, 2019. 324 с.
3. Аршава І.Ф., Носенко Е.Л. Психологія особистості : підручник для студентів закладів вищої освіти. – Дніпро: ЛІРА, 2024. – 500 с.
4. Барабаш О. Стратегії поведінки в конфліктній ситуації. Підприємництво, господарство і право. 2017. № 3. С. 208–212.
5. Біцай А.В. Участь адвоката в медіації : монографія / за заг. ред. д-ра юрид. наук, проф. О.Г. Яновицької. Київ : Алерта, 2017. 260 с.
6. Бобровник С. Правовий конфлікт: поняття, ознаки, природа та різновиди. Вісник Академії правових наук України. 2011. № 1(64). С. 26–33.
7. Бобровник С.В. Компроміс і конфлікт у праві: антропологокомунікативний підхід до аналізу. Київ : Юридична думка, 2011. 384 с.
8. Бондаренко Л.О., Прокодянич С.С. Психологічні засади медіації як посередництва у вирішенні конфліктів. Особистість, суспільство, війна : тези доп. учасників міжнар. психолог. форуму (м. Харків, Україна, 26 квіт. 2024 р.) / МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ ; Нац. акад. правових наук України. Харків : ХНУВС, 2024. С. 50-53.
9. Вайнагій М. В. Теоретико-правові проблеми переговорного процесу: автореф. дис. канд. юрид. наук. Київ - 2021, 19 с.
10. Васянович Г. П. Основи психології : навчальний посібник / Григорій Петрович Васянович— К. : Педагогічна думка , 2012. – 114 с.
11. Вахоцька І. Психологічні чинники конфліктологічної стійкості

студентів // Вісник Національного університету оборони України. 2023. № 6(76). С. 11–18. URL: <https://visnyk.nuou.org.ua/article/view/286176/280108>.

12. Величко О., Янковська Т. Управління конфліктами та стресом: посібник для працівників апарату суду. Київ, 2010. 192 с.

13. Види конфліктів та причини їх виникнення. Лекції з курсу конфліктології, ЛНУ, 2019. URL : <https://pedagogy.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/03/LEKTSIYA-3.pdf>

14. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України : посібник. Київ : Видавець Захаренко В.О., 2008. 200 с.

15. Відновне правосуддя для неповнолітніх: шанс на виправлення замість покарання. URL: <https://zhar.org.ua/vidnovne-pravosuddya-dlya-nerovnolitnih-shans-na-vypravlennya-zamist-pokarannya/>

16. Відновне правосуддя. Особливості впровадження процедури медіації: європейський досвід : навч. посібник / за ред. О. М. Боброва. Київ : Наш час, 2006. 164 с.

17. Відновне правосуддя: що це і як це працює? Сайт Юридичного факультету Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. URL: <https://law.chnu.edu.ua/vidnovne-pravosuddia-shcho-tse-i-yak-tse-pratsiuie/>.

18. Гаврилюк Р.О., Пацурківський П.С. Медіація як цінність: монографія. Чернівці: Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича. 2023. 466 с.

19. Гловюк І. Укладення угод про визнання винуватості: окремі питання у контексті оновлення законодавства. Теорія та практика протидії злочинності у сучасних умовах : збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції (10 листопада 2017 року) / упоряд. О. Авраменко, С. Гнатюк, І. Красницький. Львів: ЛьвДУВС, 2017. С. 40–42.

20. Громадянська освіта: онлайн курс. Як подолати шлях від конфлікту до порозуміння? URL : https://www.citizen.in.ua/topicyak_podolati_shlyax_vid_konfliktu_do_porozuminnya-ua

21. Деркач В. В. Історія становлення медіації у конституційному праві України. Юрид. наук. електрон. журнал. 2023. № 9. С. 46– 48.
22. Добровольська Г. Д. Правовий статус медіатора // Сучасні виклики соціально-політичного розвитку: політико-правові та соціально-економічні виміри : матеріали Всеукр. студ. наук.- практ. конф. (м. Одеса, 3 черв. 2020 р.). Одеса : ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського», Центр соц.-політ. дослідж. “Politicus”, 2020. С. 13–16. URL : <http://dspace.pdpu.edu.ua/bitstream/123456789/15037/3/Dobrovolska%20G.2020.pdf>.
23. Дубовик О.І. Перспективи впровадження відновного правосуддя в Україні. Вісник Запорізького національного Університету. Юридичні науки. 2015. №1 (2). С. 51–56.
24. Дубовик О.І. Історико-порівняльний аналіз європейських моделей відновного правосуддя : дис. канд. юрид. наук. Київ, 2018. 219 с.
25. Експериментальна психологія: практичний посібник / Малхазов О.Р. – К.: Талком, 2020. – 321 с.
26. Заверуха О. Правова природа медіації та практика її застосування у процесі вирішення податкових спорів. Law. State. Technology. 2023. Вип. 2. С. 3–10. URL : <https://>
27. Закон України «Про медіацію» від 16.11.2021 № 1875-IX.
28. Закон України «Про пробацію» від 05.02.2015 № 160-VIII.
29. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики: монографія / Н.В. Нестор. – К.: Алерта, 2018. – 182 с.
30. Зарицька В. В. Психологія конфлікту : навч. посіб. / Валентина Василівна Зарицька; Класич. приват. ун-т. – Запоріжжя : Видавничий дім «Гельветика», 2019. – 379 с.
31. Землянська В. Відновне правосуддя в кримінальному процесі України. Посібник. К.: Видавець Захаренко В.О., 2008. 200 с.
32. Зцілення ран конфлікту. Медіація може допомогти. – К. : РАЦІО, 2024. – 344 с.

33. Зер Г. Зміна об'єктивна: новий погляд на злочин та правосуддя / пер. з англ. М. Яковлєва. Київ : Унів. вид-во «Пульсари», 2004. 224 с.
34. Іванов О. О. Поняття, види та характерні риси медіації як соціально-правового явища. Морська безпека та оборона. 2023. № 1. С. 16–20.
35. Іванов В. М., Іванова О. В. Юридична конфліктологія : навч. посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : МАУП, 2004. 224 с.
36. Іщенко О. М. Медіація в кримінальному процесі: зарубіжний досвід та перспективи України. Науковий вісник Ужгородського національного університету. 2016. С. 126–129. (Серія : Право ; вип. 39(2)).
37. Калаур С. М., Фалинська З. З. Соціальна конфліктологія : навч.-метод. посібник. Тернопіль : Астон, 2010. 362 с.
38. Кармаза О. Медіація та переговори як альтернативні способи вирішення спорів. Підприємництво, господарство і право. 2020. № 5. С. 13–18.
39. Коваль О. Альтернативні способи врегулювання кримінальноправових відносин. Підприємництво, господарство і право. 2016. № 10. С. 139–143.
40. Коваль Р. Стан впровадження відновного правосуддя в Україні. Відновне правосуддя в Україні. Щоквартальний бюлетень. 2012. № 1–4 (18). С. 44–57.
41. Кодекс професійної етики медіатора, затверджений рішенням Загальних зборів ГО “Національна асоціація медіаторів України” від 19.02.2022 р., протокол № 1/2022.
42. Конфліктологія : навч. посібник / Л. М. Герасіна, М. П. Требін, В. Д. Воднік та ін. Харків : Право, 2012. 128 с.
43. Конфліктологія / за ред. Д. В. Коваленко та ін. Харків : Точка, 2012. 221 с. Котлова Л. О. Психологія конфлікту: курс лекцій : навч. посібник. Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка. 2013. 112 с.
44. Конфліктологія та медіація: навчальний посібник / В. І. Докаш. Чернівці, Львів: Видавництво «Новий Світ - 2000», 2021. 249 с.
45. Коулман П., Фергюсон Р. Результативний конфлікт – це сила, що

працює на вас / пер. з англ. Інни Софієнко. Київ : Наш Формат, 2016. 320 с.

46. Кузьо О. Основи психологічної практики : навчальний посібник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2022. – 124 с.

47. Леко Б., Чуйко Г. Медіація : підручник. Чернівці : Книги – XXI, 2014. 520 с.

48. Лукашевич І. М. Медіація в Україні: історико-правові передумови та перспективи. Науковий вісник Ужгородського Нац. унту. 2024. Вип. 82: ч. 1. С. 98–102. Серія “Право”. URL : [https:// visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/15.pdf](https://visnyk-juris-uzhnu.com/wp-content/uploads/2024/05/15.pdf)

49. Мазаракі Н. Щодо поняття медіабельності спору. Підприємництво, господарство і право. 2018. № 12. С. 258–262.

50. Мазаракі Н. А. Медіація в Україні: теорія та практика : монографія / Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2018. 276 с.

51. Мазур М. Р., Дмитренко А. А. Особливості медіації у кримінальному провадженні України. Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. 2021. С. 273–277. (Серія ПРАВО ; Вип. 67).

52. Мазур М. Р. Відновне правосуддя щодо неповнолітніх : правове регулювання та практика реалізації в Україні. Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні : матеріали XXVIII звітної науково-практичної конференції (3–4 лютого 2022 р.) : у 2 ч. Ч. 2. Львів : Юридичний факультет Львівського національного університету імені Івана Франка, 2022. С. 233–236.

53. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилук, І. Городиський та ін.; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

54. Медіація: підручник. За редакцією Комарова В.В. – К.: Алерта, 2019. – 320 с.

55. Медіація у відновному правосудді за участю неповнолітніх: навчальний посібник / Н. Крестовська, К. Стрієк, І. Федорич за аг. ред.. О. Калашник. Київ: 2024. 142 с.

56. Медіація у професійній діяльності юриста : підручник / авт. кол.: Т. Білик, Р. Гаврилюк, І. Городиський [та ін.] ; за ред. Н. Крестовської, Л. Романадзе. Одеса : Екологія, 2019. 456 с.

57. Миколенко О. М. Медіатор і його правовий статус у кримінальному процесі України. Держава та регіони. 2020. № 1 (67). Т. 2. С. 84–87. Серія “Право”. URL : http://law.stateandregions.zp.ua/archive/1_2020/part_2/15.pdf

58. Нестор Н. В. Запровадження медіації в кримінальному процесі України: проблеми теорії та практики : монографія / Н.В. Нестор. К.: Алерта. 2018. – 182 с.

59. Партико Н. В. Психологія конфліктів : навч. посіб. / Н. В. Партико; М-во освіти і науки України, Нац. ун-т «Львів. політехніка». – Львів : Вид-во Львів. політехніки, 2019. – 132 с.

60. Пашкова К. І. Медіація в Україні та світі: генеза, правове регулювання та ефективність при вирішенні цивільних спорів. Юрид. наук. електрон. журн. 2020. № 8. С. 128–132. URL : http://lsej.org.ua/8_2020/33.pdf.

61. Переговори і медіація у кримінальному провадженні : навч. посібник / [І.В. Гловюк, А.В. Лапкін, М. Р. Мазур, В.Т. Нор, О.О. Торбас, А.Р. Туманянц, Т.А. Цувіна] ; за ред. д-ра юрид. наук, проф. Василя Нора, канд. юрид. наук, доц. Марти Мазур. – Електрон. вид. – Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2022. – 328 с.

62. Поліщук М. Я. Моделі медіації: порівняльно-правовий аналіз досвіду зарубіжних країн. Судова та слідча практика в Україні. 2016. Вип. 2. С. 52–56.

63. Порядок реалізації пілотного проєкту «Програма відновного правосуддя за участю неповнолітніх, які є підозрюваними, обвинуваченими у вчиненні кримінального правопорушення» : затверджено наказом Міністерства юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Офісу Генерального прокурора від 22 липня 2024 р. № 2176/5/501/176.

64. Праніс К. Кола примирення. Від злочину до повернення в громаду / [пер. з англ.]. К. Прані, Б. Стюарт, М. Уедж. Київ : Видавець Захаренко В.О., 2008. – 272 с.

65. Рахліс В. Л., Павленко О. О. Переговори і медіація: підручник для підготовки професійного переговорника. 2-ге вид. переробл. ВД “Гельветика”, 2021. – 344 с.

66. Сальберг А.-К. Посередництво: від розриву до зв'язку: матеріали конференції «Становлення відновного правосуддя у світі та Україні. Роль прокуратури у відновному правосудді». Київ : Український Центр порозуміння, 2007. С. 20–21.

67. Слома В. Медіація як спосіб вирішення цивільно-правових спорів. Актуальні проблеми правознавства. 2023. № 4 (36). С. 89–93. URL : <https://appj.wunu.edu.ua/index.php/apl/article/view/1726/1784>.

68. Харченко Н. А. Психологічна стійкість особистості в умовах стресу та соціальних змін // Психологічна стійкість особистості в умовах сьогодення : збірник наукових праць. — Вінниця, 2024. — С. 88–111.

69. Communication on EU enlargement policy. Ukraine 2024 Report/ European Commission, Brussels, 30.10.2024 SWD (2024) 699 final. URL: https://enlargement.ec.europa.eu/document/download/1924a044-b30f-48a2-99c1-50edeac14da1_en?filename=Ukraine%20Report%202024.pdf.

70. Zehr H. Little Book of Restorative Justice: Revised and Updated (Justice and Peacebuilding). Part of: Justice and Peacebuilding. Good Books; 2nd Edition, 2015. 112 p.

АВТОРСЬКА АНКЕТА «КОМУНІКАТИВНИЙ СПРОТИВ»

Інструкція:

Оцініть, наскільки кожне твердження відповідає Вашій поведінці у конфліктних ситуаціях.

Шкала:

- 1 — повністю не згоден
- 2 — частково не згоден
- 3 — важко відповісти
- 4 — частково згоден
- 5 — повністю згоден

Твердження

- 1. У конфлікті я намагаюся уникати розмови.
- 2. Мені складно відкрито говорити про свої переживання.
- 3. Я часто очікую негативної реакції від співрозмовника.
- 4. Під час суперечки я закриваюся емоційно.
- 5. Я уникаю обговорення проблемних тем.
- 6. Мені важко довіряти людям у конфліктній ситуації.
- 7. Під час конфлікту я стаю дратівливим(ою).
- 8. Я не люблю пояснювати свою позицію.
- 9. Я схильний(а) припиняти розмову під час суперечки.
- 10. У конфлікті я часто відчуваю внутрішню напругу.
- 11. Я намагаюся дистанціюватися від співрозмовника.
- 12. Іноді я реагую агресивно, щоб захистити себе.
- 13. Мені здається, що відвертість може бути небезпечною.
- 14. Я уникаю компромісів у конфлікті.
- 15. Я відчуваю дискомфорт під час складних розмов.

КЛЮЧ ДО АНКЕТИ

Уникнення:

1, 5, 9, 11

Емоційна закритість:

2, 4, 13

Агресивність:

7, 12, 14

Комунікативна тривожність:

3, 10, 15

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Комунікативний спротив

15–30 балів — низький рівень

31–50 балів — середній рівень

51–75 балів — високий рівень

АВТОРСЬКА ШКАЛА «ГОТОВНІСТЬ ДО МЕДІАЦІЇ»

Інструкція:

Оцініть ступінь Вашої згоди з твердженнями.

Шкала:

- 1 - повністю не згоден
- 2 - частково не згоден
- 3 - важко відповісти
- 4 - частково згоден
- 5 - повністю згоден

Твердження

1. Я готовий(а) вислухати іншу сторону конфлікту.
2. Навіть у складному конфлікті можна знайти компроміс.
3. Я готовий(а) до відкритого діалогу.
4. Медіація може бути ефективним способом вирішення конфлікту.
5. Я готовий(а) визнавати власні помилки.
6. Я готовий(а) шукати спільне рішення проблеми.
7. Я можу спокійно обговорювати конфлікт.
8. Я готовий(а) співпрацювати для вирішення суперечки.
9. Я вважаю діалог важливішим за конфронтацію.
10. Я погодився(лась) би взяти участь у медіації.

Як працює шкала «Готовність до медіації»

Ця анкета вимірює, наскільки людина:

- готова до конструктивного діалогу;

- здатна слухати іншу сторону;
- схильна до компромісу;
- відкрита до мирного вирішення конфлікту.

Структура шкали

Є 10 тверджень. Кожне оцінюється від 1 до 5 балів.

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ РЕЗУЛЬТАТІВ

Готовність до медіації

10–23 балів — низький рівень

24–37 балів — середній рівень

38–50 балів — високий рівень

Шкала тривоги Спілбергера (State-Trait Anxiety Inventory, STAI)
(опитувальник Спілбергера-Ханіна)

Шкала:

- ніколи
- майже ніколи
- часто
- майже завжди

Шкала ситуативної тривожності

1. Я спокійний
2. Мені ніщо не загрожує
3. Я перебуваю в напруженні
4. Я внутрішньо скутий
5. Я відчуваю себе вільно
6. Я засмучений
7. Мене хвилюють можливі невдачі
8. Я відчуваю душевний спокій
9. Я стривожений
10. Я відчуваю внутрішнє задоволення
11. Я впевнений в собі
12. Я нервуюсь
13. Я не знаходжу собі місця
14. Я напружений
15. Я не відчуваю скутості, напруження
16. Я задоволений
17. Я стурбований
18. Я дуже збуджений і мені не по собі
19. Мені радісно
20. Мені приємно

Шкала особистої тривожності

1. У мене буває піднесений настрій
2. Я буваю дратівливим
3. Я легко впадаю в розпач
4. Я хотів би бути таким же щасливим, як і інші
5. Я тяжко переживаю неприємності та довго не можу про них забути
6. Я відчуваю приплив сил і бажання працювати
7. Я спокійний, урівноважений та зібраний
8. Мене турбують можливі труднощі
9. Я дуже переживаю через дрібниці
10. Я буваю цілком щасливий
11. Я все приймаю близько до серця
12. Мені не вистачає впевненості в собі
13. Я відчуваю себе беззахисним
14. Я намагаюся уникати критичних ситуацій і труднощів
15. У мене буває хандра
16. Я буваю задоволений
17. Усілякі дрібниці відволікають і хвилюють мене
18. Буває, що я відчуваю себе невдахою
19. Я врівноважена людина
20. Мене охоплює неспокій, коли я думаю про свої справи і турботи